

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра професійної освіти та
технологій сільськогосподарського
виробництва

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Виконав: Демченко Михайло Сергіович
студентки 62М-Пр(М) групи денної ф. н.
спеціальність: 015 Професійна освіта
спеціалізація: 015.18 Технологія виробництва і
переробки продуктів сільського господарства

Науковий керівник:

Ковальчук Василь Іванович, доктор
педагогічних наук, професор

Допущено до захисту

«__» _____ 20__ року

Завідувач кафедри: _____ В.І. Ковальчук

Дата захисту _____

Оцінка « _____ »

Підписи членів ДЕК:

Глухів 2020 р.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
1.1. Роль і значення освіти у формуванні громадянської компетентності	8
1.2. Зміст і структура громадянської компетентності	18
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
2.1. Педагогічні умови розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання	33
2.2. Напрями розвитку громадянської компетентності	47
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ	
3.1. Результати дослідження щодо вивчення різних аспектів громадянської компетентності	56
3.2. Рекомендації щодо впровадження технологій розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання	64
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Сучасні вимоги держави і суспільства в галузі освіти обумовлені компетентнісною парадигмою. Зміни в системі освіти при цьому пов'язані з необхідністю компетентної оцінки особистості того, хто навчається, а оволодіння здобувачами освіти компетенціями і компетентностями є результатом діяльності закладів освіти відповідно державних стандартів вищої освіти.

Не менш важливим завданням, що стоїть перед системою освіти, є соціальна орієнтація, обумовлена процесами модернізації освіти і становленням громадянського суспільства. При цьому особливого значення набуває виховна робота, як невід'ємна частина освітнього процесу.

У Проєкті Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років наголошується на тому, що українська освіта – один із найбільших секторів суспільства, в якому працюють і здобувають освіту близько 9 млн осіб [75]. Реформування української освіти, яке розпочалося з часів здобуття незалежності, покликане перетворити освіту на систему, здатну до саморегуляції – відповідно до викликів суспільного розвитку, які постійно змінюються, на ефективний важіль економіки знань, на інноваційне середовище, в якому учні й студенти отримують навички і вміння самостійно оволодівати знаннями протягом життя та застосовувати ці знання в практичній діяльності. Саме реформована українська освіта покликана продукувати індивідів, здатних забезпечити прискорене економічне зростання і культурний розвиток країни, свідомих, суспільно активних громадян, конкурентоспроможних на європейському і світових ринках праці, та стати реальною гарантією забезпечення високих соціальних стандартів.

Вагомим елементом демократичної держави є активне, впливове і розвинене громадянське суспільство. Саме воно відіграє ключову роль у впровадженні суспільних змін і належного врядування, розробці й реалізації ефективної державної політики, утвердженні правової держави, розв'язанні політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем.

Стратегічним напрямом розвитку суспільного життя в Україні є формування демократичної правової держави і громадянського суспільства. Реалізація цієї мети залежить не тільки від розвитку економіки, вдосконалення законодавства і правових відносин, а й від громадянської компетентності майбутніх педагогів, для яких високий рівень громадянської свідомості є не просто елементом загальної культури, а й показником професійної придатності та передумовою успішної реалізації виховної функції майбутньої професійної діяльності. Саме випускникам вищих педагогічних закладів освіти належить упроваджувати в життя ідеї громадянської освіти й виховання учнів на основі демократичних цінностей. Адже від нинішніх студентів – майбутніх педагогів залежить, які духовні цінності будуть покладені в основу політичного світогляду наступних поколінь.

Радикальні зміни у соціально-економічній, політичній, ідеологічній ситуації та духовному стані населення нашої країни вимагають підготовки педагогів з активною громадянською позицією, здатних швидко і адекватно діяти в динамічному професійному і соціальному середовищі. Сучасні соціальні реалії вносять істотні корективи у пріоритетність завдань професійної підготовки педагогів: першорядного значення набувають питання формування людини-громадянина з активною життєвою позицією, яка глибоко усвідомлює свій громадянський обов'язок і відповідальність перед країною, здатна оперативно й конструктивно приймати рішення та діяти у сфері громадянських відносин.

Побудова громадянського суспільства вимагає нових підходів до навчання в системі освіти. Розвиток громадянського суспільства як сфери самовияву вільних особистостей передбачає наявність і вияв громадянської компетентності його членів. Оскільки нинішнє суспільство вимагає від молоді людини отримання особистого досвіду участі у громадському житті, у взаємодії з іншими на засадах поваги й рівності, відповідальності за спільну справу, мирного вирішення конфліктів. Для того щоб досягти таких

результатів, здобувачам освіти потрібно розвивати не лише знання й розуміння політичної та правової системи та інститутів, а й формулювати бути впевненими в собі, володіти емпатією, знаходити рішення у ситуації невизначеності, співпрацювати з людьми, поважати себе й інших. Такі якості допоможуть студенту підготуватися до самостійного життя, зважено приймати рішення і ефективно взаємодіяти у спільноті, стати відповідальним активними громадянами. Завдання закладу освіти – створити належні умови для набуття цього комплексу знань, навичок і готовності до їх реалізації в житті і професійній діяльності.

Аналіз наукових досліджень вказує на наявність суперечностей між:

- потребою держави і суспільства в молоді, яка володіє громадянською компетентністю, і недостатнім рівнем її розвитку;
- наявністю основ для впровадження компетентнісного підходу в громадянському вихованні та недостатньою розробленістю теоретичних основ проблеми розвитку громадянської компетентності в майбутніх педагогів професійного навчання;
- необхідністю створення організаційно-педагогічних умов, що сприяють більш ефективному розвитку громадянської компетентності, і недостатньою їх розробленістю;
- необхідністю моніторингу рівня громадянської компетентності і слабкою розробленістю критеріальною-діагностичного апарату.

Окреслені протиріччя звертають увагу на необхідність всебічного дослідження проблеми розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання, визначення організаційно-педагогічних умов і механізму реалізації даного процесу.

Теоретичною базою дослідження стали праці зарубіжних та вітчизняних вчених:

- становлення й розвиток громадянської освіти в аспекті розвитку громадянської компетентності (М. Боришевський, Г. Гревцева, З. Возна, Ю. Завалевський, Л. Корінна Р. Мохнюк, О. Муляр, М. Рудь, І.Руссу, О.

Сухомлинська, Т. Ладиченко, Ю. Олексін, О. Пометун, Т. Смагіна, Т. Ремех та інші

- формування і розвиток громадянської компетентності особистості (В. Андрущенко, Р. Арцишевський, Т. Бакка, Є. Барбіна, І. Бех, Е. Бондаревська, В. Введенський, П. Вербицька, В. Ігнатченко, Н. Єфремова, Е. Зеер, І. Зимова, І. Зязюн, Д. Іванов, С. Кульневич, В. Кучер, А. Нікітін, В. Оржеховський, О. Охредько, О. Пометун, С. Позняк, В. Радул, С. Рябов, О. Сухомлинська, Р. Хмелюк, А. Хуторський К. Чорна та інші.

Метою роботи є теоретичні та експериментальні дослідження щодо розвитку громадянської компетентності в майбутніх педагогів професійного навчання.

Об'єкт дослідження — процес підготовки майбутніх педагогів професійного навчання.

Предмет дослідження — громадянська компетентність майбутніх педагогів професійного навчання.

Відповідно до предмету й мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в науковій теорії та на практиці.

2. Уточнити сутність та структуру громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання.

3. Виокремити педагогічні умови розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання.

4. Здійснити експериментальні дослідження щодо рівня розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання.

5. Узагальнити рекомендації щодо використання технологій розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання.

Методи дослідження:

- *Теоретичні:* аналіз науково-методичної літератури, синтез, порівняння.
- *Емпіричні:*
 - Тест на виявлення рівня знань Конституції України (додаток 1)
 - Тест на виявлення рівня виявлення рівня знань про права людини (додаток 2)
 - Тест на виявлення виявлення розуміння громадянського суспільства (додаток 3)
 - Тест на виявлення рівня знань Закону України «Про вищу освіту» (додаток 4)
 - Виявлення базових цінностей особистості (додаток 5)
 - Анкета «Хто впливає на вашу громадську позицію» (додаток 6)
 - Тест на розуміння громадянської компетентності (додаток 7)

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Апробація:

- Участь у IV Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій» (5 листопада 2020 р., м. Глухів).
- Тези: Демченко М. Розвиток громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в умовах освітнього процесу закладу вищої освіти. *Збірник тез IV Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Підготовка майстра виробничого навчання, викладача професійного навчання до впровадження в освітній процес інноваційних технологій» (5 листопада 2020 р., м. Глухів). 2020. С.223-226*

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Роль і значення освіти у формуванні громадянської компетентності

Соціально-політичні зміни останніх років актуалізували необхідність розвитку громадянської освіти молоді. Проблеми громадянської відповідальності й позитивної ідентичності постали дуже гостро, оскільки Україна опинилася у вирі суперечливих політичних та соціокультурних тенденцій і викликів. Демократичні реформи в Україні, які відбулися після Революції Гідності, було реалізовано в умовах військового конфлікту на Сході України, що вплинуло на життя людей у всіх його аспектах. А пропаганда та інформаційна війна стали його суттєвими рисами.

Формування громадянського суспільства в Україні потребує переосмислення моральних цінностей, посилення уваги до проблеми громадянського виховання молоді.

В сучасному суспільстві, яке є громадянським, існує потреба в активних громадян, які залучаються до суспільних процесів, володіють громадянською культурою й громадянською свідомістю, почуттями обов'язку, патріотизмом, справедливістю, вміють робити свідомий моральний вибір. Розвиток таких якостей є однією з умов формування спільноти здатної відновити суспільство, розвивати державність.

Громадянськість як засіб і, водночас, як результат процесу громадянського виховання активізує державницьку діяльність особистості, реалізує національні інтереси, сприяє гармонійній взаємодії громадянина і суспільства.

Домінантними міркуваннями людини є утвердження того, що від власних дій і вчинків залежить як її майбутнє, так і доля країни в цілому. При

цьому стрижневим компонентом громадянськості виступає громадянська самосвідомість.

Завдання суспільства – створити умови для формування активного громадянина, котрий, до того ж, буде любити Батьківщину. Процес формування свідомого громадянина, свідомого українця, повинен бути наскрізним і всеохоплюючим. Для успішного громадянського виховання необхідно здійснювати його на всіх щаблях освіти: дошкільному, шкільному, вузівському. При цьому особливу увагу слід приділяти вихованню громадянськості студентів, оскільки вони в майбутньому стануть активними учасниками суспільства, педагогами, які будуть продукувати і розвивати кращі ідеї і цінності громадянського суспільства.

Громадянське виховання на сучасному етапі - це багатостороння, багатоцільова, різноспрямована педагогічна діяльність, суть якої полягає у формуванні особистості, здатної принести користь суспільству, відчуває себе юридично, соціально і політично дієздатною. Студентські роки, які є часом найбільш інтенсивного розвитку інтелектуальних і моральних можливостей людини, закладається фундамент особистості, від її зовнішнього вигляду, до того, що визначає ядро особистості - її характер і світогляд. У цей час поступово приходить більш серйозне ставлення до життя, більша самостійність, а з нею і відповідальність за свої вчинки, прагнення до встановлення стійких відносин з людьми, до змістовного спілкування, до ініціативного і творчого вирішення професійних завдань, до тверезості мислення і зрілості суджень. Цей період в житті людини характеризується найбільш активним розвитком моральних почуттів [1, с. 38].

Результатом громадянського виховання є сформованість громадянськості.

Проявом громадянськості молоді є громадянська свідомість, громадянські почуття, громадянська поведінку, громадянська активність. Зазвичай вони виражаються в активній участі в суспільному житті країни, міста, закладу освіти, усвідомленні прав та обов'язків, громадянської позиції,

яка характеризує світоглядні погляди особистості, її переконання, ставлення до суспільства і держави, людям і соціально-політичних явищ, що виявляється в його діяльності.

При визначенні громадянської зрілості Р.І. Хмелюк пов'язує знання, переконання, діяльність і поведінку особистості як єдину цілісність [2, с. 77].

Даний підхід доповнює Гаязов А.С. зауваженням про те, що слід визначити рівні прояву цих якостей у громадянській діяльності на різних її етапах [3, с. 130].

Руссу І.М. визначає громадянськість як взаємозв'язок трьох аспектів:

- *раціонального* (сукупність якостей, за допомогою яких особистість усвідомлює своє становище в суспільстві);
- *чуттєво-емоційного* (що представляє собою оцінку цього положення, прав та обов'язків громадянина, що виражається в почутті любові і відданості державі і суспільству);
- *практичного* (переломлення в практичних відносинах свого усвідомленого положення громадянина) [4, с. 29].

Аналіз наукових досліджень, присвячених громадянському вихованню, показує, що вчені одностайно визнають необхідність вивчення і можливість обліку результатів громадянського виховання.

Освіта відіграє важливу роль у формуванні і розвитку основних цінностей: демократії, прав людини та верховенства права, а також у попередженні порушень прав людини.

В Україні створена нормативно-права база громадянської освіти:

«*Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки*» визначає пріоритети та основні напрями національно-патріотичного виховання дітей та молоді, розвитку відповідних інститутів держави і суспільства, забезпечення змістового наповнення національно-патріотичного виховання [5].

«*Концепція Нової української школи*» (НУШ) передбачає компетентнісний підхід до освіти. Саме в цій концепції визначені

громадянські та соціальні компетентності такі, що пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей. Соціальна та громадянська компетентності визначаються як: усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціо-культурного різноманіття. Загалом, нове «реформоване» розуміння є як інтегральним компетентнісний підходом до освіти, що не містить чіткого розмежування між освітою та вихованням.

«Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016 - 2020 роки» створила умови для розвитку громадянського суспільства, налагодила ефективну взаємодію громадськості з органами державної влади, органами місцевого самоврядування на засадах партнерства, забезпечення додаткових можливостей для реалізації й захисту прав та свобод людини й громадянина, задоволення суспільних інтересів з використанням різноманітних форм демократії участі, громадської ініціативи та самоорганізації [6]. Стратегія створює підґрунтя для системної громадянської освіти.

Закону України «Про освіту», визначає, що держава зобов'язана створити умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав та обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина. Верховенство права, свобода та громадянська / демократична політична культура - це одні з основних принципів освіти в Україні. Даний Закон визначає 12 ключових компетентностей, що відповідають меті та принципам освіти, і додатково наскрізну компетентність, пов'язану з критичним мисленням. Громадянські та соціальні компетентності визначаються як ті, що пов'язані з ідеями демократії,

справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [7].

«Концепція розвитку громадянської освіти в Україні» базується на необхідності створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та у всіх складниках освіти, що допоможе громадянам краще розуміти та реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії. Стратегічними напрямками громадянської освіти є: правова освіта громадян, зокрема в частині розуміння та вміння реалізовувати власні конституційні права та обов'язки; посилення здатності брати участь у суспільному житті та використовувати можливості впливу на процеси прийняття рішень на всеукраїнському та місцевому рівні (реалізація права на участь) [8].

«Концепція розвитку педагогічної освіти», спрямована на підготовку нової генерації, оскільки для того творити інститути громадянського суспільства, необхідно, щоб соціальна і громадянська компетентність вчителя була на найвищому рівні. Тож у освітні програми для підготовки педагогів мають бути включені курси з громадянознавства, прав людини і дитини, самоврядування тощо [9].

«Навчальна програма з громадянської освіти (інтегрований курс) для 10 класів загальноосвітніх шкіл», спрямований на підготовку висококваліфікованого, духовно багатого, привабливого вчителя, який модернізує школу, забезпечить всебічну підготовку учня до самостійного життя, надасть знання, сформує компетентності, цінності, виховає патріотизм, створить умови для творчої самореалізації.

Науковці зазначають, що ряд соціальних, навчальних і педагогічних змін суттєво трансформували зміст визначення громадянської освіти, розширивши концепцію громадської діяльності далеко за межі звичайної

участі у виборах. Новий інтегрований курс “Громадянська освіта” зорієнтований на підготовку молоді до активної громадянської діяльності, що концептуально полягає в здатності усвідомлювати, відчувати та нести громадянську відповідальність за суспільні дії з метою запровадження ефективних позитивних суспільних змін. Громадянська освіта та активність, укорінені в соціокультурній психології, розглядаються як контекстні процеси, учасники яких соціалізовано взаємодіють у суспільстві.

Отже, з одного боку, суперечливі процеси ставлять нові вимоги до громадянської освіти молоді. З іншого боку, громадянська освіта може стати важливим чинником відновлення миру, взаємного соціального розуміння та примирення, забезпечуючи стабільність під час демократичних перетворень в Україні.

Значний вклад в розвиток громадянської освіти забезпечують неурядові громадські організації, через реалізацію заходів неформальної освіти. Ми виокремили ті організації, що декларують громадянську освіту як напрямок діяльності, мають власні програми з громадянської освіти або стабільно поширюють міжнародні практики, та здійснюють систематичну діяльність, спрямовану на окреслені цільові групи [10].

Таблиця 1

Перелік організацій, що впроваджують громадянську освіту

Назва організації	Назва програми	Напрями діяльності
Українська студентська спілка	Громадянська освіта та е-демократія в школах	Впровадження електронної демократії, медіа грамотності, європейських цінностей, антикорупційних заходів та участі.
Європейський центр імені Вергеланда	Демократична школа	Запровадження Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства

		і прав людини.
Асоціація викладачів історії, громадянства та суспільних дисциплін	Нова доба	Проводить заходи для вчителів, які викладають історію, демократичне громадянство та управління школою.
БО «Вчителі за демократію та партнерство»		Реалізують програми з інновацій в галузі викладання, громадянської та правової освіти, критичного мислення, розвитку громади та сталого розвитку.
Національна програма з прав людини	Розуміємо права людини	Проводить навчальні тренінги з прав людини та наставництво для активістів, вчителів, молоді, журналістів та інших цільових груп.
ГО Studena		Реалізує програми з соціальної адаптації ветеранів, гендерної рівності та культурного розвитку, що базуються на гендерній рівності та недискримінаційному підході.
Українська Академія лідерства		Спрямована на розвиток особистості та соціальне лідерство.
ГО "Інша Освіта"		Реалізує навчальні програми та заходи з питань

		громадянської активності, критичного мислення, побудови діалогу, місцевої історії та активізації сільської молоді.
Міністерство освіти молоді та спорту у співпраці з ПРООН	Національна програма «Молодіжний працівник»	Забезпечує навчальну базу для роботи з молоддю відповідно до Європейської рамки компетенцій.
Британська рада	Активні громадяни	Здійснює підготовку соціальних лідерів. Сприяє соціальному розвитку, керованому громадою, забезпечує проведення семінарів та невеликі гранти для груп, що ініціювали соціальні зміни в громадах.
Освітня ініціатива	Відкривай Україну	Здійснює навчання й підтримку громадських ініціатив школярів, які проживають в малих містах.
	Відкритий університет Майдану	Проводить заходи, спрямовані на активізацію громадянської участі, та створила онлайн платформу громадянської освіти для дорослих.
ГО «Детектор медіа»		Онлайн-ресурс щодо розвитку критичного мислення і медіа-

		грамотності.
Онлайн платформа Prometheus		Пропонує курси з громадянської освіти.

Сьогодні освіта в світі розглядається як захисний механізм проти виникнення насильства, расизму, екстремізму, ксенофобії, дискримінації та нетерпимості.

Розвиток молодих свідомих громадян передбачає партнерську взаємодію: здобувачів освіти, педагогів, представників місцевої влади і громадянського суспільства. Тільки завдяки комплексному поєднанню зусиль можливо виховати відповідальних громадян. У процесі розвитку громадянської компетентності важливо врахувати:

- наскрізну інтеграцію демократичних принципів і цінностей у всі дисципліни;
- орієнтацію усього освітнього процесу на розвиток компетентностей для життя у демократичному суспільстві;
- побудову партнерських взаємин між закладом освіти та всіма стейкхолдерами.

Громадянську освіту спрямовано на формування громадянських компетенцій для демократичного громадянства молоді на основі компетенції Ради Європи щодо демократичної культури [11].

1.2. Зміст і структура громадянської компетентності

В цьому підрозділі ми ставимо мету розкрити зміст понять пов'язаних з нашим дослідженням. Оскільки розвиток громадянської компетентності ми розглядаємо в межах освітнього процесу, то перше поняття це «освітній процес».

Освітній процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей [7].

Освітній процес передбачає взаємодію об'єктів і суб'єктів під час освітньої діяльності.

ЗУ «Про освіту» визначає освітню діяльність як діяльність суб'єкта освітньої діяльності, спрямовану на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті [7].

Одним із принципів положень, які складають канву сучасної філософії освіти, В. Андрущенко визначає так: філософське підґрунтя навчально-виховного (освітнього) процесу складають принципи пріоритету людини як особистості, свободи вибору цінностей, реалізації можливостей саморозвитку, єдності національних та загальнолюдських інтересів, системності, взаємозв'язку теорії та практики, гуманітарного і природничого знання; навчальний процес здійснюється на основі плюральної методології соціального пізнання, факторного аналізу суспільних явищ, усвідомлення цивілізаційної єдності людської історії, толерантності у взаємодії народів і культур, дискурсної форми (технології) організації навчання та виховання особистості [12, с. 56.]. Суть освітнього процесу полягає в підготовці здобувача освіти.

Підготовка – запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності; готування всього необхідного до чого-небудь [13, с. 952].

Термін «професійна підготовка» у низці словників, енциклопедій в основному тлумачиться майже однаково. Так, в енциклопедії професійної освіти за редакцією С. Батишева професійна підготовка визначається як сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної праці за обраною професією; процес повідомлення учням відповідних знань і умінь [14, с. 390].

У педагогічній енциклопедії поняття «професійна підготовка» трактується як сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективну роботу в професійній сфері [15, с. 549].

Продуктивним напрямом у контексті забезпечення комплексного навчального підходу на сьогодні виступає компетентнісний підхід до визначення орієнтирів, змісту й методів освіти. Компетентнісний підхід як один із способів реалізації концепції навчання вбирає всі основні складові, передбачає готовність до діяльності, активної участі в різних сферах життя, закладає основу життєвої успішності й самореалізації студентів. Сучасна освіта покликана розвивати сучасне мислення, творчі здібності, готовність до вибору, комунікабельність, суб'єктність, адаптованість, мобільність, толерантність, конкурентоспроможність, готовність до практичної діяльності [156]. Освітні стандарти виокремлюють поняття «компетенція» як об'єктивну характеристику вимог до діяльності людини й «компетентність» як особистісну характеристику, які є інтегративно мотиваційно-ціннісними, когнітивними й інструментальними складовими освітнього процесу. Компетентнісний підхід сьогодні втілює інноваційну тенденцію в розвитку освіти. Він виступає як умова й спосіб досягнення нової якості освіти, як радикальний засіб модернізації. Реалізація компетентнісного підходу сприяє розвитку здібностей діяти у проблемних, нестандартних ситуаціях, шукати свій спосіб рішення, виробляти індивідуальний стиль діяльності. У нових умовах розвитку цифрового суспільства виникає необхідність розроблення єдиної загальнодержавної стратегії в галузі освіти, орієнтованої на формування й розвиток у молоді навичок життя в цифровому суспільстві. Освіта для стійкого розвитку – це процес і результат прогнозування та формування людських рис: знань, умінь, навичок, ставлення, стилю діяльності людей, рис особистості, компетентностей, що забезпечують постійне підвищення якості життя [16, с. 61].

Компетентність – це інтегрована особистісна якість людини, що формується на етапі навчання, остаточно оформлюється й розвивається у

процесі практичної діяльності та забезпечує компетентний підхід до вирішення професійних завдань. Компетентність є оцінною характеристикою особи. Компетентності особи є її особистісним капіталом і результатом навчання в різних формах формальної, неформальної й інформальної освіти. Компетентнісний підхід – це підхід, спрямований на формування компетентності особи [17, с. 54].

Н. Ничкало вбачає під компетентністю «не тільки професійні знання, навички й досвід зі спеціальності, але й ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси й прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці в конкретній робочій ситуації» [18].

На думку А. Кузнецова, компетентність спеціаліста є потенційно можливою здатністю та професійно важливою особливістю індивіда, є компонентом багатогранної структури особистості студента, створює комплекс знань і вмінь у певній сфері діяльності [19].

Компетентність ґрунтується на знаннях, навичках і вміннях, але ними не вичерпується, обов'язково охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дає змогу ці знання «вплести» в те, що вона вже знала, і її спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати [20; 21]. Таким чином, кожна компетентність побудована на поєднанні знань, навичок і вмінь, а також ставлень, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, тобто усього того, що можна мобілізувати для активної дії. Перехід до компетентнісного підходу означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, у зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, навичок і вмінь на формування й розвиток у студентів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях, на організацію освітнього процесу за урахування індивідуальних особливостей сприйняття та засвоєння навчального матеріалу.

Дж. Равен визначає компетентність як специфічну здатність, яка є необхідною для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, включає вузькоспеціальні знання, предметні навички, способи мислення, розуміння відповідальності за свої дії (складається з багатьох, незалежних один від одного компонентів). Одні компоненти належать до когнітивної сфери, інші – до емоційної, ці компоненти є самозамінними. У структурі компетентності він виділяє когнітивний, афективний, вольовий компоненти, навички й досвід. Бути компетентним – означає мати набір специфічних компетентностей різного рівня (пропонує 37 видів компетентностей) [22].

Термін «компетентність» трактується як: 1) міра відповідності знань, умінь і досвіду осіб певного соціально-професійного статусу реальному рівневі складності виконуваних ними завдань і вирішуваних проблем; 2) сфера повноважень керівного органу, посадової особи; коло питань, з яких вони мають право прийняття рішень [23].

Відповідно до закону України «Про Вищу освіту» компетентність – це здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [24закон].

У контексті нашого дослідження особливу цінність мають тлумачення громадянськості саме в науково-педагогічній літературі. В. Сухомлинський свого часу слушно відзначив, що громадянськість – це наявність в особистості громадянських поглядів, переконань, почуттів, поведінки, моральної світоглядної усталеності, незламності, патріотичної вірності, високої духовності, відданості Батьківщині [25, с. 145].

Досліджуючи громадянськість як цінність З. Капустіна дериватами громадянськості визначає ті блага, які містяться в громадянських добродійностях, загальнозначущих цінностях, ціннісних відношеннях (благочестя, добролюбність, помірність, суспільне благо як щастя кожного

громадянина, взаємодопомога, турбота, солідарність, розуміння, згода, дружба, свобода, толерантність, участь в державному управлінні, правосвідомість), вони представляють цінності громадянського суспільства, його «людський капітал». На думку автора, громадянськість утворюється під впливом системи значимих символів – громадянських добродійностей, які не тільки акумулюють соціокультурний досвід життєдіяльності певної людської спільноти, а й реалізують процес символічної взаємодії між її членами. При цьому, символ-громадянська добродійність як універсальний засіб культури через чуттєве сприйняття кодує основоположні для громадянської свідомості образи, ідеали й духовні цінності, виконуючи в культурі пізнавальну, адаптивно-регулятивну, ідентифікаційно-інтегративну, інформаційнокомунікативну та соціалізаційну функції. Змістовним елементом громадянськості як інтегративного особистісного утворення відповідають критерії ефективності функціонування системи громадянського виховання закладу вищої освіти. У педагогічних дослідженнях критерій – це стан особистості, коли вона перетворюється на повноцінний суб'єкт суспільної діяльності і досягнення певного мінімуму розвитку [26].

На основі аналізу науково-педагогічної літератури можемо визначити критерії сформованості громадянськості студентів – громадянська самосвідомість, громадянська відповідальність, громадянська активність, серед яких громадянську самосвідомість характеризуємо як ключову особистісну якість. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє трактувати самосвідомість як когнітивне сприйняття та самооцінювання особистості в процесі життєдіяльності через самопізнання, самоконтроль та самовдосконалення. Так, І. Чеснокова зазначає, що самосвідомість є складним процесом опосередкованого пізнання себе, що розгортається в часі і пов'язаний із рухом від одиничних ситуативних образів через інтеграцію подібних численних образів у цілісне утворення – у поняття свого власного «Я» як суб'єкта, відмінного від інших суб'єктів [27, с. 89].

Сутність самосвідомості особистості полягає у єдності самопізнання, емоційноціннісного ставлення до себе, саморегуляції поведінки і діяльності. Відсутність потреби у самопізнанні негативно позначається на особистому й громадському житті людини, призводить до спотворення програми саморозвитку. Тільки об'єктивна самооцінка дозволяє сформулювати власні життєві цінності й визначитися у виборі громадянських цінностей. Як справедливо зазначає М. Боришевський, самосвідомість органічно взаємопов'язана з усіма сферами життєдіяльності особистості громадянина, маючи безпосереднє чи опосередковане відношення до усіх виявів духовності людини. До складу духовності як багатомірної системи входять свідомість й самосвідомість людини, які відображають її найбільш актуальні життєві потреби, інтереси, погляди, ставлення до себе й до навколишньої дійсності. Характерною ознакою таких потреб, інтересів, поглядів, ставлень (які можуть виступати і як певні особистісні характеристики, і як ціннісні орієнтації) є їх органічна єдність з цілями життєдіяльності людини, їх прямий чи опосередкований зв'язок із моральністю [28, с. 30]. Про рівень розвитку громадянської свідомості та самосвідомості можна судити на підставі аналізу того, наскільки оволоділа людина певною системою суспільно значущих цінностей, якою мірою вони насправді визначають її громадянську сутність. Система громадянських цінностей особистості лежить в основі формування громадянської самосвідомості. Загалом громадянську свідомість характеризують певні моральні, соціальні, політичні якості людини, які формуються впродовж усього життя, але найпотужніше таке формування відбувається у молодому, студентському віці. Досліджуючи психологічні закономірності розвитку громадянської спрямованості особистості М. Й. Боришевський, Т. М. Яблонська, В. В. Антоненко розкривають сутність даного поняття, а також визначають критерії сформованості громадянської свідомості особистості. Громадянська свідомість включає в себе усвідомлення особистістю її прав та обов'язків у суспільстві, міру оволодіння суспільною системою цінностей і на цій основі визначення та утворення

власної системи ціннісних орієнтацій, цілей, мотивів. Завдяки цьому особистість стає суб'єктом соціалізації, ідентифікує себе з державою [28, с.114].

Серед основних чинників формування громадянської свідомості слід відзначити знання в галузі суспільних наук (наукове вивчення взаємовідносин політики суспільства та людини, формування історичної свідомості, гуманітарного світогляду); знання в галузі базових функціональних дисциплін (формування наукового світогляду, професійної компетентності). Ми поділяємо погляди К. Чорної, яка, досліджуючи проблему формування громадянської самосвідомості виокремила такі ключові позиції:

- розуміння основних структур державної влади, її внутрішньої та зовнішньої політики; повагу до Конституції і безперечне дотримання норм закону; активну участь в громадській діяльності; вміння аргументовано та коректно відстоювати свою позицію

- особисту причетність і відповідальність за збереження і примноження природних багатств рідного краю; боротьбу проти губителів природи; усвідомлення основних екологічних проблем навколишнього середовища;

- планетарне мислення – повагу до цивілізації; розуміння світу як різноманітної, цілісної системи держав, які щоб жити, мусять мирно співіснувати; гуманізацію міжнародних відносин, їх олюднення, витіснення «образу ворога» і висунення головним пріоритетом у світовій політиці загальнолюдських цілей, інтересів і цінностей;

- ознайомлення з історією, культурою, економікою, традиціями, особливостями національного характеру народів нашої держави; повагу до прав і національної незалежності великих і малих народів; усвідомлення того, що всі народи мають право вирішувати свою долю вільним волевиявленням; культуру міжнаціонального спілкування;

– підготовку особистості до свідомого життя у вільному суспільстві в душі розуміння, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок, дружби між усіма народами, етнічними, національними та релігійними групами;

– культуру поведінки; доброту, увагу, чуйність, милосердя, щедрість, совість, повагу, правдивість, справедливість, гідність, терпимість до людей; повагу та любов до своїх батьків;

– ініціативність, готовність до соціальної творчості, підприємництва, конкурентноздатність, розуміння економічних проблем суспільства;

– соціальну адаптацію, соціальну доброзичливість, навички сучасного соціального життя, готовність іти на компроміси заради соціального миру;

– самопізнання, самоусвідомлення, самовдосконалення, самореалізацію [29, с. 32].

О. Красовська трактує громадянську самосвідомість як складний процес усвідомлення особистістю своєї громадянської сутності, оцінювання себе як патріота незалежної України, що виявляється в соціально значущій діяльності, спрямованій на розвиток Батьківщини [30, с. 9–10]. Свою діяльність людина будує відповідно до нормативів і цінностей. Без усвідомлення людиною змісту цінностей, якими вона керується неможливо визначити цілі її діяльності. Саме цей суб'єктивний аспект вироблення цілей діяльності людей і відображається категорією ціннісної орієнтації. У соціолого-педагогічному словнику, за редакцією В. Радула, подано два значення поняття «цінність»:

1) властивість суспільного предмета задовольняти визначені потреби соціального суб'єкта (людини, групи людей, суспільства);

2) поняття, за допомогою якого характеризують соціально-історичне значення для суспільства й особистісний зміст для людини визначених явищ дійсності [31, с. 292].

У контексті проблеми громадянського виховання ціннісні уявлення відіграють важливу роль, оскільки саме вони детермінують вчинки та дії особистості, визначаючи тим самим якісну своєрідність життєдіяльності та

спосіб життя в цілому. Сучасна вітчизняна психологопедагогічна наука представляє ряд тлумачень сутності громадянських цінностей. Так, Ю. Завалевський [32] тлумачить громадянські цінності як усвідомлення й відчуття особою власної причетності до своєї держави. Вітчизняні науковці (В. Антоненко, М. Боришевський, Т. Яблонська,) обґрунтували й виокремили критерії сформованості громадянської свідомості особистості, в основі яких лежать громадянські цінності:

- обсяг представленості у свідомості громадянських цінностей. Міра здатності усвідомлено піддавати їх категоризації, осмисленню їх сутності і сенсу у життєдіяльності людини, активне, зацікавлене особисте ставлення до громадянських цінностей;

- міра ідентифікації себе з такими цінностями, усвідомлення себе як суб'єкта, носія громадянських цінностей, прийняття цінностей як суб'єктивно значущих, власних орієнтирів, їх регуляторний вплив на реальну поведінку людини;

- володіння конкретними засобами саморегуляції поведінки згідно зі змістом особисто значущих громадянських цінностей;

- здатність активно відстоювати громадянські цінності в реальних життєвих ситуаціях [28].

Е.В. Бондаревська виділяє 3 компонента громадянської вихованості: нормативний компонент громадянських якостей (знання, моральні поняття, принципи, ідеї, які виражають вимоги суспільства до поведінки людей і поступово стають надбанням особистості); регулятивний компонент (почуття, відносини, переконання, які надають регулюючий вплив на особистість); оцінний компонент (оцінки і самооцінки), які використовуються громадянином в практичній діяльності [33, с. 44.].

Ю. П. Олексін слушно зазначає, що формування громадянськості як складної характеристики особистості, що проявляється в житті як здатність до реалізації людиною сукупності її соціальних, політичних, громадянських прав, ефективної самоактуалізації, супроводжується соціалізацією й

інтегруванням особистості в суспільство. Автор, акцентує на тому, що у процесі виховання особистості громадянські цінності суспільства інтеріоризуються в особистісні, а отже, перетворюються на громадянські якості конкретної людини. Зовнішні вияви громадянських ціннісних орієнтацій, які визначають громадянські якості особистості, системно виявляючись у вчинках людини, поступово формують якості її характеру – риси громадянськості особистості. Таким чином, Ю. Олексін обґрунтовано визначає риси громадянськості як певні властивості характеру, що сформувалися у процесі діяльності шляхом інтеріоризації людиною громадянських цінностей суспільства і виявляються у її вчинках і поведінці [34].

У ході дослідження ми визначили основні показники громадянської самосвідомості майбутніх фахівців: визнання громадянських цінностей; прагнення до професійного вдосконалення (самовдосконалення); усвідомлення власної причетності до суспільнополітичних перетворень; дотримання законів; вияв міжетнічної та соціальної толерантності.

Громадянська компетентність це здатність захищати та піклуватися про права, інтереси та потреби людини і громадянина держави й суспільства. Тут варто також говорити про рівень навичок і здібностей, завдяки яким здійснюється суспільна та громадянська активність, а також практичний досвід громадянської діяльності.

Ю. Підлесна окреслює громадянську компетентність як єдність знань, навичок і вмінь, обумовлених станом розвитку громадянського суспільства та характером його взаємодії з державою [35]. О. Пометун під громадянською компетентністю як ключовою розуміє здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки для розвитку демократичного суспільства [36, с. 18].

Громадянська компетентність це здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою

розвитку демократичного громадянського суспільства; здатність виконувати ті види дій, що спрямовані на реалізацію своїх прав, обов'язків та свобод, а також на підтримку прав, обов'язків і волі інших людей.

Г. Гревцева визначає громадянську компетентність як інтегровану характеристику, що визначає готовність людини виконувати свій громадянський обов'язок щодо себе, суспільства, держави, як здатність реалізувати себе в різноманітних видах діяльності, у тому числі громадянської [37, с. 23].

І. Зимня пов'язує громадянську компетентність зі знаннями й дотриманням праві обов'язків громадянина; свободою та відповідальністю, впевненістю у собі, особистою гідністю, громадянським обов'язком; знаннями й гордістю за символи держави (герб, прапор, гімн) [38, с. 34-42].

Громадянська компетентність передбачає навички:

- орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування;
- застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод громадян, виконувати громадянські обов'язки у межах місцевої громади, держави;
- взаємодіяти з органами державної влади на користь собі й громадянському суспільству;
- використовувати способи діяльності і моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України, задовольняють власні інтереси особи та захищають права людини й громадянина;
- приймати індивідуальні та колективні рішення, враховуючи інтереси й потреби громадян, суспільства і держави.

Для наш важливо зрозуміти сутність поняття громадянська компетентність педагога професійного навчання.

В Громадянській компетентності виділяємо *три* компоненти: *мотиваційний* проявляється в інтересі до суспільного життя, вірі в суспільні

ідеали, в державу. В освіті найважливішою умовою формування мотиваційного компоненту є цінності та особисті переконання педагога. *Когнітивний* полягає у знаннях про права, політики, суспільні процеси, державотворення тощо. *Діяльнісний* реалізується через можливість діяти, щось робити, отримувати навички громадянської діяльності. Будь-яка суспільна діяльність пов'язана з людьми, тому важливим у сфері громадської діяльності є формування в студентів соціальних та комунікативних навичок. Діяльнісний компонент можна реалізувати через студенське самоурядування, волонтерську діяльність, тренінги та зустрічі, спрямовані на згуртованість, соціальні акції на підтримку або неприйняття певної ідеї [39].

Громадянська компетентність — це здатність діяти як відповідальні громадяни і повною мірою брати участь у соціальному житті.

Основні знання, вміння, навички та ставлення, пов'язані з громадянською компетентністю:

Громадянська компетентність базується на розумінні базових ідей, пов'язаних з індивідуумами, групами, організаціями, суспільством, економікою та культурою.

Вона включає усвідомлення цілей, цінностей та політики соціальних і політичних рухів, а також сталого розвитку, зокрема кліматичних та демографічних змін на глобальному рівні та їхніх основних причин.

Важливим є також усвідомлення різноманітності та культурної самобутності різних суспільств і народів.

Критичною для цієї компетентності є здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми в суспільних інтересах, зокрема щодо сталого розвитку суспільства. Йдеться про навички критичного мислення і конструктивної участі у діяльності громади та у прийнятті рішень на всіх рівнях — від місцевого і національного до європейського та міжнародного.

Основою відповідального та конструктивного ставлення до громадянської компетентності є повага до прав людини. Це передбачає також бажання брати участь у демократичному ухваленні рішень на всіх рівнях,

підтримання соціальної та культурної різноманітності, гендерної рівності, соціальної згуртованості, готовності поважати приватність інших людей та брати на себе відповідальність за навколишнє середовище.

Інтерес до політичних та соціально-економічних подій та міжкультурного спілкування має бути основою для подолання упереджень, пошуку компромісів та забезпечення соціальної справедливості і правосуддя [40].

У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні визначено основні громадянські компетентності:

- знання та розуміння державного устрою, державного управління у всіх сферах суспільного життя на всеукраїнському та місцевому рівні;
- знання європейських цінностей, зокрема принципів демократії, та здатність застосовувати їх у повсякденному житті; розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших; розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, поваги до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та розв'язувати конфлікти;
- знання механізмів участі у суспільному, суспільно-політичному та державному житті та вміння їх застосовувати разом з прийняттям рішень на всеукраїнському та місцевому рівні; відповідальне ставлення до своїх громадянських прав та обов'язків, пов'язаних з участю в суспільно-політичному житті;
- розуміння власної громадянської (державної), національної та культурної ідентичності, повага до інших культур та етносів;
- розуміння значення національної пам'яті та її впливу на суспільно-політичні процеси;

- здатність берегти українські традиції та духовні цінності, володіти відповідними знаннями, вміннями та навичками, спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;

- здатність формувати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;

- здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення;

- здатність до соціальної комунікації та вміння співпрацювати для розв'язання проблем спільнот різного рівня, зокрема шляхом волонтерської діяльності [6].

Громадянські компетентності є інструментом для розширення можливостей розвитку особистості в суспільстві, стимулювання її мотивації, автономії та відповідальності.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Педагогічні умови розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання

Ефективність і результативність будь-якого процесу залежить від створених або спеціально змодельованих умов. Розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в умовах освітнього процесу ЗВО вимагає також створення відповідних умов.

Умови – те, від чого залежить щось інше, що обумовлюється; істотний компонент комплексу об'єктів (речей, станів, взаємодій) із наявності якого з необхідністю витікає існування даного явища [41, с. 707]; це обставини, що визначають ті чи інші наслідки, сприяють одним процесам чи явищам і перешкоджають. Частіше за все умови розглядаються як дещо зовнішнє для явища. Умови, як одна із категорій детермінізму, утворюють момент загального діалектичного взаємозв'язку.

У тлумачному словнику української мови, умова трактується, як необхідна обставина, передумова, яка робить можливим здійснення чого-небудь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких щось відбувається або здійснюється; правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [42, с. 493]; правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [43, с. 1514].

Тобто, умови – це необхідні обставини, правила, вимоги, сукупність даних, положення, які уможливають протікання процесу.

Проаналізуємо варіанти визначень поняття «педагогічні умови» в дослідженнях науковців.

Науковці А. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистий розуміють їх, як чинники, що впливають на процес досягнення мети, та класифікують їх на : а) зовнішні: позитивні відносини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо; б) внутрішні (індивідуальні): індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо) [44, с. 36].

Інший погляд на це поняття у В. Андрєєва, який вважає, що це результат «цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення ... цілей» [45, с. 124].

Відомий вчений у галузі професійної освіти Ю. Бабанський вважає , що це чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи [46].

О. Федорова педагогічні умови розглядає як сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм, що забезпечують успішність реалізації освітньої мети [47, с. 182].

Ю. Смолянко під педагогічними умовами розуміє комплекс взаємопов'язаних та взаємодієвих форм, методів, засобів, обставин в освітньому процесі [48, с. 8].

Ю. Фролов визначає термін «умова» як: вираження відповідності предмета до явищ, що його оточують і без яких неможливе його існування [49].

А. Нісімчук, як сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин (об'єктивних заходів) освітнього процесу, від реалізації яких залежить досягнення поставлених дидактичних цілей [50]

У Словнику-довіднику з професійної педагогіки умова потрактовується, як сукупність перемінних природних, соціальних,

зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на фізичний, психічний та моральний розвиток людини, його поведінку, виховання й навчання, формування особистості [51, с. 36].

У словнику професійної освіти дефініцію умови подано як сукупність динамічних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, його поведінку; виховання і навчання, формування особистості [52, с. 36] тощо.

Аналіз різних літературних джерел щодо сутності поняття «педагогічні умови» дозволив виокремити низку важливих для розуміння цього феномену положень:

- 1) педагогічні умови впливають на результат педагогічного процесу і забезпечують його ефективність;
- 2) педагогічні умови містяться в межах педагогічної системи й зв'язані практично з усіма її компонентами (змістом, формами організації, методами, особистостями педагогів і студентів тощо) та є їхньою характеристикою;
- 3) педагогічні умови відрізняють одну експериментальну педагогічну систему від іншої, є їхніми характерними особливостями.

Організаційно-педагогічні умови це сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних засобів, що є певною обставиною, яка прискорює або гальмує формування і розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості.

Поняття «організаційно-педагогічні умови» А. Зубко визначає як: удосконалення навчального процесу у закладах педагогічної освіти: умови, що забезпечують процес навчання (рівень професійності тих, хто навчає; ступінь готовності до навчання тих, хто навчається); умови, що забезпечують удосконалення навчального процесу – матеріально-технічне, навчально-методичне забезпечення процесу [53].

Б. Чижевський вважає їх різновидом педагогічних умов, які залежать від особливостей організації освітнього процесу й відображають функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від

комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах [54, с. 82]) тошо.

Компетентнісний підхід в громадянському вихованні передбачає, що громадянська компетентність повинна бути заявлена як один з найважливіших її результатів, що поєднує в одне ціле громадянські цінності і досвід громадянських дій.

Громадянська компетентність може бути розкрита через ряд ключових компетентностей, які входять до її складу:

- дослідницька компетентність - отримання нових знань, створення нових проектів, нового рішення проблеми [55];
- компетентність соціального вибору - система знань про соціальну дійсність, пов'язана з умінням зробити вибір і прийняти рішення при зіткненні з соціальними проблемами в реальній ситуації;
- компетентність соціальної дії - досягнення конкретного позитивного результату;
- комунікативна компетентність - здатність реальна здатність взаємодії з іншими людьми (включаючи толерантність), перш за все при вирішенні проблемних ситуацій;
- навчальна компетентність - інтегральна якість, що дозволяє здійснювати навчальну діяльність, що базується на системі цінностей, що включає сукупність загальних навчальних умінь: вміння приймати рішення, передбачити результати діяльності.

Оскільки громадянська компетентність є синтезуючою, то завдання створення умов для її формування не може бути вирішене тільки засобами традиційної громадянської освіти, без опори на громадянські цінності [56].

Аналіз наукової літератури з проблеми магістерської роботи дозволив Нам виокремити організаційно педагогічні умови розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання

Першою педагогічною умовою є: *мотивація здобувачів вищої освіти до громадської діяльності.*

У сучасній науковій літературі *мотивацію* визначають як сукупність мотивів, що допомагають досягненню певної мети, вона інтегрує особистісні якості з вимогами професійної діяльності [57]. В основі мотивації лежать мотиви, вони є сенсом діяльності, спонукають до певної відповідної дії. Варто зазначити, що в основі мотиву лежить інтерес, що є стрижнем у фаховій підготовці. Погоджуємося з Т. Гончаровою [58], що процес мотивації поєднує мотиви й інтерес, без зацікавленості унеможлиблюється досягнення будь-якої мети.

Мотиви і причини, за якими молода людина стає учасником добровольчої діяльності, різноманітні.

За даними досліджень [59, с 3], найбільш поширені серед них такі:

- співчуття і співпереживання (бажання допомогти іншим, змінити світ на краще);
- знайомство з новими людьми (бажання розширити коло знайомих);
- громадянські почуття;
- релігійні міркування;
- потреба в спілкуванні;
- групова робота з близькими за прагненнями людьми, друзями;
- почуття обов'язку повернути людям те, що отримав сам;
- психологічна потреба бути затребуваним;
- інтерес (зіткнення з нестандартними підходами і новими можливостями, наданими діяльністю);
- певні фінансові міркування (при дотриманні принципу безкорисливості волонтерства все ж можлива певна фінансова зацікавленість, яка може бути у вигляді деякого матеріального заохочення, безкоштовних заходів, поїздок);
- кар'єра, авторитет і самореалізація (Нові зв'язки, новий досвід і, отже, прояв лідерських, керівних або організаторських здібностей, підвищення поваги і ваги в суспільстві);
- творчі можливості (виявлення потенційних здібностей і застосування їх на практиці; можливість спробувати себе в різних видах діяльності);

- вирішення своїх комунікативних проблем (наприклад, при наявності проблем з прощенням, можна знайти нових друзів і однодумців);
- дозвілля (можливість проводити вільний час з користю для себе та інших);
- спосіб поділитися своїм позитивним або негативним досвідом (що пережили, або спостерігали, можуть точно, чітко і своєчасно зреагувати при схожій випадку, направити свою енергію на боротьбу з тією проблемою, з якою довелося зіткнутися);
- прагнення до самовдосконалення, бажання перемогти власні недоліки, подолати виниклі труднощі;
- підтвердження своєї оригінальності і дорослості;
- ресурсні можливості (супутні блага - поїздки, цікавих книги і фільми, нових зв'язків, інтернет-ресурсів, комп'ютер і т.п.);
- захист своїх інтересів (взаємодіє з офіційними особами, організаціями, ініціативними людьми, підтримка яких може стати в нагоді в певних життєвих обставинах);
- реалізація особистісного потенціалу;
- суспільне визнання, авторитет, почуття соціальної значущості;
- самовираження і самовизначення (Можливість проявити себе, заявити про свою життєву позицію, знайти своє місце в системі суспільних відносин і майбутньої професійної діяльності);
- професійне орієнтування (Участь у громадській діяльності дозволяє молодій людині отримати уявлення про різні види професійної діяльності і навіть скорегувати вибір напрямку професійної підготовки);
- набуття корисних соціально-психологічних і практичних навичок (громадська діяльність дозволяє придбати корисні навички, безпосередньо не пов'язані з професійним вибором людини, але важливі для життя - набуття навичок роботи з комп'ютером, з різними видами техніки, будівельних навичок, досвіду міжособистісної взаємодії);
- можливість спілкування, дружньої взаємодії з однодумцями;

- набуття досвіду відповідального лідерства та соціальної взаємодії (Студенту дається можливість проявити себе в різних моделях взаємодії, набути навичок, необхідних у подальшій житті для відповідального лідерства і виконавської діяльності);

- виконання громадського обов'язку.

Охарактеризувати мотиви до участі у громадській діяльності можна, виходячи з їх приналежності до двох груп.

По-перше, це групові мотиви, які сприяють об'єднанню людей в групи. Мотиви нижнього рівня найбільш прості для об'єднання і залучення людей в групу, але в той же час вони найбільш слабкі для утримання людини в цій групі. Дуже поширена, особливо серед молоді, потреба в розширенні кола спілкування.

По-друге, слід враховувати силу індивідуальних мотивів, в ієрархії яких істотним виступає фактор самореалізації. Одним з її аспектів є альтруїзм, який набув значного поширення у волонтерській діяльності, він передбачає отримання задоволення від турботи про благополуччя оточуючих. Однак альтруїстичний мотив, який в ідеалі повинен бути основним, буває нестійким. Він завжди підкріплюється бажанням людини отримати щось більше, будь то моральне задоволення, розширення свого кола спілкування або усвідомлення своєї необхідності суспільству.

Важливо пам'ятати, що прояв і групових, і індивідуальних мотивів необхідно завжди заохочувати.

Другою умовою є створення сприятливого освітнього середовища для розвитку громадської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання.

Л.С. Виготський зазначав, що «... соціальне середовище містить в собі незліченна безліч найрізноманітніших сторін і елементів. Елементи завжди знаходяться в найжорстокішому протиріччі і боротьбі один з одним, і все середовище має розумітися не як статична, первісна і стійка система, але як діалектично динамічний процес, що розвивається» [60]. Автор звертає

особливу увагу на ставлення людини до середовища, відзначаючи, що воно «завжди повинно носити характер активності, а не простої залежності. Тому пристосованість до середовища може означати найжорстокішу боротьбу з окремими елементами середовища і завжди активні взаємини з нею». Отже, робить висновок учений, «в одному і тому ж соціальному середовищі можливі абсолютно різні установки індивіда, і вся справа в тому, в якому напрямку буде вихована ця активність».

С.Т. Шацький, визнаючи величезну роль середовища, вважав її цінним виховним чинником, [61, с.93]. Заклад освіти, на думку вченого, повинен знайти точки дотику з навколишнім середовищем і навчитися розуміти «педагогіку середовища» і втручатися в її розвиток. С.Т. Шацький зазначав діалектичну єдність школи і середовища. «Школа, писав він, повинна вивчати і брати до уваги при конструкції своєї програми, методу і організації найголовніші факти, які формують людські типи - економіку середовища, її побут і природні умови » [61, С. 81].

Освітнє середовище розглядається сучасними дослідниками (Д. Іванов, А.В. Мудрик, Т.А. Ромм, І.І. Сулима, С.Т. Шацький, В.А. Ясвін та ін.) Перш за все як необхідна умова становлення і розвитку особистості, що визначає характер життєдіяльності індивіда. Вчені розглядають розвиток особистості учнів як процес, який здійснюється у взаємодії з освітнім середовищем, в ході якого відбувається не тільки привласнення ззовні заданих норм і цінностей, а й їх індивідуальне конструювання на основі освоєння і визначення смислів.

Сучасна громадянська освіта на думку П.П. Симоненко визначає як спільну діяльність педагогів та здобувачів освіти щодо створення освітнього середовища для засвоєння здобувачами правових знань, формування умінь і соціальних навичок, набуття позитивного соціального досвіду, розвитку громадянських компетентностей в освітньому процесі закладу освіти. Мета громадянської освіти, за П.П. Симоненко, - закласти основи правової,

політичної культури учнів, сприяти формуванню їх громадянської активності [62].

Оскільки громадянська компетентність є синтезом різних складових, то створення сприятливого середовища для її розвитку потребує організації освітньої та поза навчальної діяльності. Розглянемо роль навчальних дисциплін в громадянській освіті. Дисципліни соціально-гуманітарного циклу дають студентам планомірне уявлення про суспільство і безпосередньо спрямовані на становлення громадянських компетентностей. Крім того, вони повинні бути тісно взаємопов'язані з предметами міждисциплінарного циклу, поза навчальною діяльністю, з активною діяльністю з розвитку демократичного устрою життя закладу освіти. Більш того, громадянське виховання - це свого роду соціальний проект для всього закладу освіти. Демократичний устрій, як модель відкритого громадянського суспільства, в комплексі з різноманітною поза аудиторною діяльністю, є найважливішою умовою формування громадянської компетентності, становлення громадянської позиції, збагачення досвіду демократичної поведінки, що диктує встановлення тісної взаємодії ЗВО з установами додаткової освіти, соціальними і громадськими інститутами. Як наслідок, педагог, в першу чергу, сам повинен бути громадянином і володіти громадянською компетентністю і зобов'язаний створювати умови для становлення громадянської компетентності, формування світоглядних цінностей у молоді. Очевидно, що педагогічні університети, інститути та інші освітні установи повинні виступити системоутворюючим фактором, поєднувати і координувати діяльність, громадських центрів, що займаються проблемами громадянської освіти і виховання [63]. Умовою ефективної реалізації ключових завдань громадянського виховання в ЗВО є формування системи цілеспрямованої підготовки педагогічних кадрів вищої школи для координації громадянської освіти, становлення громадянської позиції. Громадянська позиція формується внаслідок рефлексії складових компонентів громадянських дій і вчинків, як своїх, так і чужих. Поряд з цим

емоційний компонент, на нашу думку, має першорядне значення, так як дозволяє ще до усвідомлення відчутти і дати оцінку події. Стрижнем громадянського виховання є виховання патріота, який знає історію, звичаї, звичаї свого народу, що поважає і любить свою Батьківщину, відчуває відповідальність за неї [64]. Громадянська відповідальність включає в себе розуміння і серйозне ставлення людини до своїх прав та обов'язків, внутрішню готовність найбільш повно співвідносити їх із запитами громадянського суспільства.

Громадянська відповідальність знаходить найбільш повне втілення в почутті громадянського обов'язку. У непорушному союзі з громадянським обов'язком знаходяться поняття громадянської честі і гідності. Професійна і громадянська зрілість педагога, рівень громадянської вихованості, методичний інструментарій впливу на особистість - є провідними показниками, які в кінцевому підсумку відображають результативність діяльності педагога щодо формування в учнів громадянської позиції.

Процес громадянського виховання передбачає в якості найголовніших ціннісних пріоритетів набуття на особистісному рівні схвалюваних суспільством зразків правового способу дії, дотримання моральних норм і толерантності в міжнаціональних, ділових, міжособистісних та міжконфесійних відносинах.

На жаль, як свідчить аналіз педагогічної практики, виховний потенціал різних навчальних дисциплін поки що не повною мірою використовується в процесі формування громадянської компетентності студентів. Досить часто викладачі фахових дисциплін вбачають основну мету своєї діяльності у формуванні в студентів вузькопрофесійних умінь і навичок, недооцінюючи при цьому важливості формування громадянських якостей як базової складової професійної готовності майбутнього вчителя. На наш погляд, виконання вимог навчальної програми з будь-якого предмета обов'язково має передбачати звернення до важливих для студентів аспектів розвитку громадянської компетентності.

Варто наголосити, що громадянська компетентність студентів залежить не тільки від змісту та організації освітнього процесу, але й від загальної організації життя в закладі освіти і – в ширшому плані – від усієї освітньо-культурної ситуації, в якій перебувають здобувачі освіти. Специфіка розвитку громадянської компетентності полягає в тому, що нею передбачається розвиток позапредметної діяльності в рамках освітнього простору того чи іншого закладу освіти, становлення демократичної форми його функціонування, використання можливостей соціальної практики суб'єктів навчання за межами закладу освіти.

Особливу роль у громадянському становленні майбутніх педагогів професійного навчання має позанавчальна діяльність, яка нерідко має більшу, ніж аудиторні заняття, часову тривалість й ширшу участь у ній суб'єктів – учасників того чи іншого виду діяльності й містить в собі більше можливостей для прояву та одночасного розвитку громадянських якостей студентів. Позанавчальна діяльність може реалізовуватись у різних проявах активності: інтелектуально-пізнавальній, ціннісно-орієнтаційній, трудовій, художньо-мистецькій, фізкультурно-спортивній, вільному спілкуванні, ігровій діяльності.

Нею передбачається діяльність студентів у різних просторових діапазонах і різних колективах: можна діяти всім закладом освіти, групою, невеликою ініціативною групою, індивідуально, у складі певного гуртка, художнього колективу тощо.

Саме в процесі позанавчальної діяльності ЗВО можуть розв'язуватися такі важливі завдання формування громадянської компетентності: поєднання понять і переконань з досвідом реальної громадянської поведінки; формування досвіду активної участі в житті університету та його розвитку як демократичного інституту й моделі громадянського суспільства; повноцінне формування таких важливих компетенцій, які входять до структури громадянської компетентності особистості у вимірах комунікативної

компетенції й уміння співпрацювати у спільних справах; забезпечення умов для соціальної самореалізації студентів.

Реалізація названих завдань виявляється якнайповнішою в рамках інституційного підходу до розвитку громадянської компетентності, який щонайбільше відповідає позанавального рівня його організації. В цьому випадку передбачається моделювання в закладі освіти елементів громадянського суспільства або приведення основних елементів організації педагогічного процесу – стилю навчання, способів оцінювання, навчальної політики – у відповідність з базовими демократичними цінностями.

Такий інституційний підхід важливий і незамінний з погляду мотивації свідомого ставлення педагогічного і студентського колективів до громадянської компетентності у власному сенсі цього слова, тобто розуміння своєї ролі і відповідальності за долю країни й розвиток місцевого співтовариства. Цим акцентується на важливій інституційній ролі закладу вищої освіти у формуванні в студентів досвіду соціально відповідальної і правової поведінки за найрізноманітніших життєвих ситуацій.

Таким чином «Освітнє середовище» є чимось більшим за просту сукупність матеріальних умов, в яких відбувається діяльність ЗВО. Воно включає також цінності академічної спільноти, практики соціальних взаємодій (зокрема взаємоповага та взаємна вимогливість), суб'єктивний досвід усіх учасників освітнього процесу. Освітнє середовище як таке стосується освітньої діяльності (матеріальні умови навчання, взаємовідносини із викладачами тощо) і позаосвітньої діяльності (можливості для соціальних активностей на кампусі, гуртожитки, студентські сервіси тощо).

Цілеспрямована робота по громадянському вихованню у ЗВО, дає можливість відволікання молоді від впливу зовнішніх негативних чинників, залучення до суспільно-корисної діяльності, формування моральної і правової культури, громадянської активності.

Третьою педагогічною умовою є залучення студентів до громадської діяльності.

Участь студентів вузів в суспільно корисних організаціях сьогодні розглядається у вузівській педагогіці як одна з найважливіших технологій виховання активного громадянина і професіонала, усвідомлено включеного в соціально-суспільне життя свого ЗВО і регіону. Проблема створення в вузах спеціальної середовища, що забезпечує соціально-психологічні умови для особистісного і професійного самовизначення майбутніх фахівців і активізує участь студентської молоді в суспільно корисних організаціях, добре представлена в науково-педагогічній літературі [65; 66; 67].

Студенство може приймати участь в об'єднаннях студентів з метою задоволення їхніх різних потреб і захисту інтересів. Цікавим є, перш за все, участь студентів в суспільно корисних організаціях, діяльність яких потенційно корисна як студентам, так і суспільству в цілому.

В ГНПУ імені Олександра Довженка громадська робота координується виховним відділом і спрямована на розвиток високої комунікативної компетентності студента, формування його активної життєвої та громадянської позиції. Основними напрями роботи виховного відділу є: національно-патріотичний; морально-духовний; психологічний; екологічний; інтелектуальний; комунікативний; профілактично-оздоровчий; культурно-мистецький; художньо-естетичний; науково-дослідний; просвітницький. Серед громадсько-активних заходів традиційними стали День Соборності України, День Конституції України, День Державного Прапора, День незалежності України. Окрім того щорічно проводяться урочистості з нагоди Дня Перемоги над нацизмом, День пам'яті та примирення, День партизанської слави, День вшанування учасників бойових дій території інших держав, ушанування пам'яті загиблих та зустрічі з ветеранами Другої світової війни, партизанського руху; ушанування пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій в Україні. В університеті проводять благодійні акції «Милосердя», «Тепло сердець», «Молодь за здоров'я!», «Скажемо палінню

«Ні!», «Забий на паління», благодійний марафон «Чорнобильський дзвін»; Міжнародний День добровольчих дій. Серед соціальних акцій: День захисту дітей. Формуванню любові і поваги до рідної мови сприяють заходи приурочені до Дня української писемності та мови, Міжнародного дня рідної мови, Міжнародного дня слов'янських мов, Дня українського козацтва, Довженківські читання, Шевченківські дні. Традиційними є кіно-відеолекторії «Docudays UA, Дні документального кіно про права людини», «Європейський вибір України», проведення Днів Європи в університеті, європейських тижнів місцевої демократії, тематичні екскурсії історичними та визначними місцями України тощо.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка є учасником всеукраїнського проекту «Гендерний мейнстрімінг у вищих навчальних закладах України», який сприяє досягненню гендерної рівності та реалізації гендерночутливих підходів в українських ЗВО.

Таким чином завдання закладу освіти – створити належні умови для набуття здобувачами освіти комплексу знань, навичок і ставлень активного члена громадянського суспільства, забезпечити сприятливі умови для активної участі студентів у житті університету.

2.2. Напрями розвитку громадянської компетентності

Серед найбільш дієвих напрямів розвитку громадянської компетентності ми виділяємо студентське самоврядування та волонтерська діяльність.

Відповідно до статті 40 ЗУ «Про вищу освіту» студентське самоврядування (СС), яке є невід'ємною частиною громадського самоврядування закладів освіти. Система СС надає право і можливість студентам вирішувати питання освітнього процесу, захисту прав та інтересів, побуту тощо. Студентство також є повноправним учасником управлінських

процесів у ЗВО. Кожен зі студентів має право обиратися в робочі, дорадчі, виборні та інші органи студентського самоврядування.

Органи СС мають право співпрацювати з органами державної влади, комерційними і донорськими структурами, різними фондами, громадськими та молодіжними організаціями діяльність яких не має політичного чи релігійного характеру. СС має чітку ієрархію: СС групи, СС факультету, СС гуртожитку, СС університету.

Кожен заклад освіти обирає форму студентського самоврядування. Це можуть бути студентський парламент, сенат, старостат, студентський ректорат, студентські деканати, студентські ради тощо.

Органи СС відповідно до Закону: долучаються до участі в управлінні ЗВО та обговорення та розв'язання питань удосконалення освітнього процесу, призначення стипендій, науково-дослідної роботи, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування; організують і проводять наукові, організаційні, просвітницькі, спортивні, оздоровчі заходи; виступають стейкхолдерами щодо забезпечення якості вищої освіти в ЗВО; делегують своїх представників до робочих, консультативно-дорадчих органів; через своїх представників захищають права та інтереси студентів ЗВО; приймають нормативні акти, що регламентують їхню організацію та діяльність; допомагають вирішувати питання забезпечення належних побутових умов проживання студентів у гуртожитках та організації харчування студентів; розпоряджаються коштами та іншим майном, що перебувають на балансі та банківських рахунках органів СС; вносять пропозиції щодо удосконалення освітніх програм; піклуються питаннями щодо розвитку матеріальної бази ЗВО, а також побутом та відпочинком студентів; мають право оголошувати акції протесту; виконують інші функції регламентовані Законом та нормативними документами [24].

Як бачимо студентське самоурядування це певна система у ЗВО що створює цілісний механізм, і дозволяє студентам брати участь в управлінні ЗВО й своєю життєдіяльністю в ньому через колегіальні взаємодіючі органи

самоврядування - на всіх рівнях управління ЗВО, в тому числі самоврядування в гуртожитках, а також громадських студентських організаціях за інтересами.

СС набуває соціально-практичного характеру, зумовлене необхідністю свідомого відповідального ставлення студентів до можливостей і перспектив свого професійного і культурно морального самовизначення.

Ми розглядаємо студентське самоврядування з трьох позицій:

1. СС - як умова реалізації творчої активності й самодіяльності в навчально-пізнавальній, науково-професійній та культурній діяльності.

2. СС - як реальна форма студентської демократії з відповідними правами повноваженнями і відповідальністю.

3. СС як засіб (ресурс) соціально-правового самозахисту.

Основний критерій ефективності діяльності СС полягає в підвищенні рівня активності кожного студента в різних сферах діяльності.

Організація СС дозволяє розвивати творчу ініціативу студентів, їх відповідальність і громадянську позицію, самостійність і соціальну активність. Реалізація основних напрямків діяльності студентського самоврядування, а саме: науково-дослідної, культурно-масової, спортивно-оздоровчої, інформаційної, - дозволяє в комплексі сприяти вихованню духовно-моральної, професійно-трудової та громадянської культури студентів університету, розвивати їх автономність. Для цього необхідна постійна робота щодо самореалізації, самоосвіти, самовдосконалення. А це можливо лише в тому випадку, коли студент є активним суб'єктом суспільного життя університету, бере участь в організації цього життя, створенні і підтримці традицій факультету і університету, усвідомлює всю відповідальність за якість своєї підготовки до майбутньої професійної та громадської діяльності.

Другою поширеним напрямом розвитку громадянської компетентності, на наш погляд є волонтерська діяльність. Волонтерська діяльність виникла як аналог суспільно корисної діяльності (або моральної

поведінки). Ця діяльність передбачає достатню активізацію індивідуальної моральної позиції особистості, при цьому її здійснення передбачає колективний характер відповідальності за досконалий. Волонтерська діяльність дозволяє зберегти орієнтацію педагогічної діяльності на формування морального (суспільно орієнтованого) способу поведінки, тобто адаптаційних механізмів існування людини, і в той же час - реалізувати потребу особистості в неадаптивних актах моральної діяльності, які дозволяють їй перейти на щабель перетворення існуючої суспільної реальності.

Волонтерство як громадська діяльність - це неоплачувана, свідома, добровільна активність на благо інших людей. Сьогодні у всьому світі волонтерство є однією з основних форм прояву соціальної активності громадян. В Україні це дуже поширене явище.

Погляд на волонтерську діяльність в контексті аналізу її мотиваційного аспекту дозволяє стверджувати, що участь у волонтерській діяльності сприяє задоволенню самих різних потреб: прагненню до прояву милосердя і співчуття, спробувати себе в різних видах діяльності, набуття додаткових знань і умінь, пошуку і зміцненню нових відносин, розширенню професійного досвіду або досвіду майбутньої професійної діяльності, ін.

У число потреб волонтерів входять також пошук контактів з новими людьми, позбавлення від почуття самотності, потреба в приналежності до спільноти, самоствердженні, ствердження своїх цінностей.

Однак слід зазначити і фактори, які можуть перешкоджати залученню молоді в волонтерську діяльність: не престижність даного виду діяльності, нерозуміння частиною суспільства необхідності і корисності даної роботи, ставлення до волонтерів як до безкоштовної робочої сили та ін.

Якщо проблема визначення мотивації для участі у волонтерській діяльності вивчена в достатній мірі, то, як зазначають багато авторів, питання утримання волонтерів в цій сфері залишається не до кінця вирішеним [68].

Досвід організації та здійснення волонтерської діяльності студентів дозволив визначити ряд умов, що сприяють більш активному їх залучення до волонтерства і підтримці їх мотивації до тривалого і свідомої участі в діяльності волонтерської організації. Встановлено, що умови, забезпечують актуалізацію і підтримку мотивації студентів для продовження участі у волонтерській діяльності, складаються з ряду складових [69].

Розглянемо їх:

1. Наявність налагодженої структури організації діяльності волонтерів, чіткої програми дій на базах проведення волонтерської роботи: кожен учасник добровольчої діяльності повинен знати, куди і до кого він може при необхідності звернутися за поясненнями і допомогою, які акції і в які терміни передбачені програмою волонтерської діяльності, в чому конкретно полягатиме його волонтерська діяльність, перед ким він буде звітувати, до яких ресурсів буде мати доступ для вирішення відповідних завдань. Студенту-волонтеру необхідно керівництво і впевненість, яка виходить із знання того факту, що хтось знаходиться завжди поруч для надання допомоги в здійсненні його діяльності.

2. Наявність налагодженої схеми взаємодії волонтерів всередині організації: студенти повинні бути знайомі з усією структурою волонтерського руху, знати тих, хто відповідальний за кожен напрямок роботи, і мати можливість для зустрічей і неформального спілкування зі своїми однодумцями. Кожен волонтер повинен мати можливість брати участь в обговоренні стратегії проведення добровольчої акції або будь-якого публічного заходу, вносити свої пропозиції щодо вдосконалення готового сценарію, творчо підходити до виконання своєї добровольчої місії.

3. Сприятливий психологічний клімат. Будь-який контакт студента з представниками організаційної структури волонтерського руху повинен проходити в доброзичливій обстановці, що забезпечує волонтеру усвідомлення того, що йому завжди раді, що його діяльність затребувана. Волонтер повинен знати і відчувати, що його присутність заплановано,

очікувано і необхідно. Дуже важливо, щоб доброволець відчував значущість виконуваної ним роботи, розумів, що його побажання зробити посильний внесок у те чи інший захід сприймається з вдячністю і повагою. Якщо студентам і досвіду, необхідно коректно запропонувати йому варіанти, показавши при цьому, яким чином можна отримати необхідні компетенції в привабливій сфері діяльності.

4. Наявність лідера. Будучи членом волонтерської групи, лідер в процесі взаємодії при вирішенні конкретної задачі висувається на перший план, приймаючи на себе функції організатора групової діяльності. При цьому він, як правило, демонструє вищий рівень активності, участі, впливу в рішенні даного завдання. Функції лідера різноманітні, але особливо важливим є те, що він виступає регулятором відносин в групі, а також, як правило, служить моделлю поведінки для інших членів групи, тобто забезпечує їх наочним зазначенням того, ким вони повинні бути і що вони повинні робити.

5. Наявність зворотного зв'язку. Після кожної проведеної добровольчої акції або соціально значущого заходу слід підготувати огляд проведеної діяльності в формі фоторепортажу, матеріалів сайту, презентації, газети, творчого звіту учасників акції, організувати семінар з обміну досвідом. Важливо щоб діяльність добровольців знаходила своєчасне висвітлення і відгук серед громадськості.

6. Наявність певної символіки, морального кодексу волонтера, встановлення традицій, в комплексі забезпечують відчуття приналежності учасників добровольчої діяльності до загальної справи. Символ завжди є способом втілення будь-якої трансцендентної ідеї, способом досягнення духовної реальності, формування ідентичності учасників спільної справи. Символи об'єднують людей в групі, перетворюючи їх в спільноту. Символічний простір має величезне цілісно світоглядне значення для розвитку групи.

7. Участь в добровольчій діяльності значущих для студентів-волонтерів людей: викладачів, представників громадських і соціальних організацій, адміністрації освітнього закладу. Необхідно надати волонтерській діяльності статус значущою, причому не тільки для самих студентів, а й для інших учасників освітньої діяльності, і тим самим формувати імідж добровольчої команди, формувати її авторитет.

8. Розроблена система заохочень для всіх учасників добровольчої діяльності: надання студентам можливості зарахувати волонтерську діяльність як частина практики; вручення грамот, подячних листів; особиста подяка від відомої або значимої для волонтера людини, від офіційної особи; представництво на конференції, виставці та інших значущих заходах; публічне визнання заслуг із залученням представників засобів масової інформації та ін.

Основними новоутвореннями студентства в процесі виконання громадської діяльності виступають соціальна компетентність, інтелектуальна і соціальна активність, здатність діяти в нестандартних життєвих ситуаціях. Беручи участь в діяльності волонтерської організації, молода людина набуває ряд практичних соціально-психологічних навичок, необхідних йому як в повсякденному житті, так і в майбутній професійній діяльності: вміння приймати рішення, розташувати до себе співрозмовника, чути його і слухати, захищати і відстоювати свої права і інтереси; досвід роботи у групі; здатність використовувати знання з основ психології; навички організаторської діяльності.

Дослідження показують [70], що на початковому етапі волонтерської діяльності мотиви її учасників швидше індивідуалістичні або зосереджені на групі, а згодом вони в значній мірі стають все більш широко соціальними, спрямованими на інших, навіть незнайомих людей. оскільки особистість формується в діяльності, то саме характер соціально значимої діяльності визначає світогляд молодої людини, її ставлення до себе та інших людей, до праці. У спільній суспільно значимої діяльності відбувається становлення

соціально відповідальної поведінки, а також розвивається самоконтроль в різних життєвих ситуаціях, вміння планувати свою діяльність, контролювати її процес, аналізувати результат.

Зі збільшенням стажу участі в волонтерства студенти все виразніше усвідомлюють важливість виконуваної ними діяльності, розуміючи, що їх активне життя отримує вдячність і повагу оточуючих.

На формування потреб і рушійних мотивів будь-якої людини велике впливає соціальне середовище, в якому він знаходиться. Соціальні зміни в країні відбиваються і на мотивації волонтерства серед молоді. В останні роки збільшилася кількість людей, які вступають в волонтерські команди в своїх ЗВО та інших освітніх організаціях з метою допомоги іншим людям, отримання необхідного досвіду роботи, знань і навичок, реалізації своїх ідей.

Ефективність діяльності волонтерських об'єднань обумовлена правильною організацією процесу адміністрування, що передбачає забезпечення необхідним інструментарієм, тренінгами, комплектом документів для отримання студентами навичок самостійної розробки своїх власних ідей, реалізації проектів, вміння планувати, оцінювати і доводити їх до логічного завершення.

Важливу роль відіграє всебічна підтримка діяльності студентського волонтерського об'єднання з боку керівництва навчального закладу і органів місцевого самоврядування.

В Україні також здійснюється робота у сфері національно-патріотичного виховання, метою якого є формування української громадянської ідентичності на українських традиційних суспільно-державницьких цінностях: самобутності, соборності, волі і гідності Українського народу. Щороку проводиться близько 100 міжнародних і всеукраїнських заходів, в яких беруть участь понад 50 тисяч молоді. Заходи проводяться у формі семінарів, тренінгів, форумів, вишколів, теренових ігор, наметових таборів, акцій, фестивалів тощо та сприяють дієвому

переживанню дітьми та молоддю українських суспільнодержавницьких цінностей, а також їх громадянській активності.

На початку 2020 уряд України анонсував Національну програму мобільності молоді, яка має на меті підвищити рівень громадянської участі молоді й згуртованості молодих українців. Метою проекту є сприяння соціальній згуртованості та діалогу національної єдності в Україні шляхом утвердження ненасильницьких механізмів розв'язання конфліктів, залучення молоді до ухвалення рішень та участі в громадському житті.

Соціальна згуртованість має стати своєрідним клеєм, який тримає суспільство разом! Результати проекту закладуть основу та методологічну базу для підсилення інфраструктури молодіжної політики необхідними інструментами, знаннями та навичками задля ведення діалогу національної єдності та зміцнення соціальної згуртованості серед молодих жінок і чоловіків в Україні.

Шляхом залучення молоді, молодіжних центрів та організацій буде посилено соціальну згуртованість та національну єдність українців.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

3.1. Результати дослідження щодо вивчення різних аспектів громадянської компетентності

Громадянськість має складну інтегративну форму (вона може реалізуватися і через усвідомлення громадянами цінності своїх прав та обов'язків, як таких, що відбивають інтереси суспільства, і через наявність уже сформованих громадянських відношень особистості).

Експериментальне дослідження полягало в опитуванні здобувачів вищої освіти, які навчаються на освітніх програм «Професійна освіта» (технологія виробництва і переробки продуктів сільського господарства), «Професійна освіта» (Будівництво), «Професійна освіта» (Конструювання) Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Опитування здійснювалося за розробленими тестами та анкетами, які відображали різні аспекти громадянської компетентності:

- Тест на виявлення рівня знань Конституції України (додаток 1)
- Тест на виявлення рівня виявлення рівня знань про права людини (додаток 2)
- Тест на виявлення виявлення розуміння громадянського суспільства (додаток 3)
- Тест на виявлення рівня знань Закону України «Про вищу освіту» (додаток 4)
- Виявлення базових цінностей особистості (додаток 5)
- Анкета «Хто впливає на вашу громадську позицію» (додаток 6)
- Тест на розуміння громадянської компетентності (додаток 7)

Для виявлення рівня розвитку кожного складника ми використовували традиційну шкалу, яка використовується в освітній діяльності з віднесенням до певного рівня прояву: низький: 1-74 балів, середній: 75-89 балів, високий: 90-100 балів. Загалом в дослідженні взяли 60 здобувачів вищої освіти.

Першим аспектом, який ми хотіли дослідити це правосвідомість молоді. Оскільки ми переконані, що від усвідомлення молоддю того, що їхня поведінка і діяльність має відповідати існуючим правилам і нормам (зокрема, чинним законам), ознакам справедливості й порядку, знання громадян про норми суспільного регулювання. В громадянській освіті основними стратегічними напрямками є: правова освіта громадян, зокрема в частині розуміння та вміння реалізовувати власні конституційні права та обов'язки та готовність їх відстоювати. Третина опитаних упевнені, що більшість молодих людей обізнана з правами і свободами людини. Водночас опитування проведені нами засвідчують наступне (рис. 1):

Рис 1. Результати дослідження щодо виявлення рівня знань Конституції України

Як бачимо студенти в основному ознайомлені з основними положеннями конституції, найбільший прояв 46% на середньому рівні, 36% - на низькому рівні і тільки 18 % на високому рівні. Таким чином можемо

констатувати, що цей аспект необхідно врахувати в освітньому процесі для формування знань про конституцію України.

Другий аспект, який нас цікавив в аспекті своєї актуальності не тільки в Україні, а й світі – це права людини (рис. 2)

В Україні Указом Президента від 25 серпня 2015 року за №501/2015 затверджено Національну стратегію з прав людини [71], спрямовану на вдосконалення системи захисту прав і свобод людини в Україні та об'єднання суспільства довкола розуміння цінності прав і свобод людини, які захищаються на основі принципу рівності та без дискримінації.

Ефективна реалізація цієї стратегії допоможе забезпечити вирішення проблемних питань у сфері захисту прав людини та зміцнити потенціал держави в протистоянні викликам і ризикам, спричиненим військовим конфліктом на сході країни. У контексті аналізу в цьому дослідженні, на варто звернути увагу на стратегічному напрямку реалізації Національної стратегії “Підвищення рівня обізнаності у сфері прав людини”. Якою студентів надається доступу до інформації і знань про права, свободи та обов'язки людини й громадянина, механізми реалізації та захисту прав і свобод людини.

Ми хотіли з'ясувати наскільки студенти ознайомлені з правами людини, та документами про захист прав людини та їхнього розуміння, що їхні права мають обмеження, які встановлюються правами інших, яким чином наші права обмежуються правами інших і чому, у разі необхідності, рішення повинні приймати законодавці або судді.

Рис 2. Результати дослідження щодо виявлення рівня знань про права людини

Результати дослідження стверджують, що сучасна молодь має поняття про права і

свободи громадянина. 64% виявили високе порозуміння, 26% - на середньому і 10% на низькому рівні.

На наступне опитування стосувалося наскільки добре студенти знають громадянське суспільство (рис.2)

Рис 3. Результати дослідження щодо виявлення розуміння громадянського суспільства

Результати показують. Що сучасна молодь добре усвідомлена в різних аспектах громадянського суспільства: 64% на високому рівні, 26% на середньому, 10%- на низькому.

Так, як основними учасниками нашого дослідження були майбутні педагоги професійного навчання нам було цікаво розуміти наскільки вони володіють нормативною базою своєї майбутньої професійної діяльності, тому розробили тест на виявлення знань Закону України «Про вищу освіту» (рис.4).

Рис 4. Результати дослідження щодо виявлення рівня знань Закону України «Про вищу освіту»

Результати нас приємно вразили оскільки 64% на високому рівні володіють знаннями Закону, 26 % - на середньому, і зовсім незначний показник 10% на низькому рівні.

Громадянська освіта також має ґрунтуватися на цінностях активної життєвої позиції, особистої ефективності, істини, правдивості та критичного мислення, взаємоповаги, відкритого спілкування та ефективної співпраці, прав людини та спільного захисту цих прав.

У сучасному суспільстві ми можемо та ми повинні обирати цінності, які, на нашу думку, є важливими та значущими для нас. Роблячи такий вибір, ми користуємося своєю свободою особистості, думки та віри, а також своєю свободою самовираження, коли ми розкриваємо свої погляди перед

суспільством. Для нас було цікаво дізнатися які цінності є пріоритетними для сучасної молоді. Ми запропонували перелік базових цінностей і запропонували проранжувати їх за важливістю для кожного особисто (рис. 5).

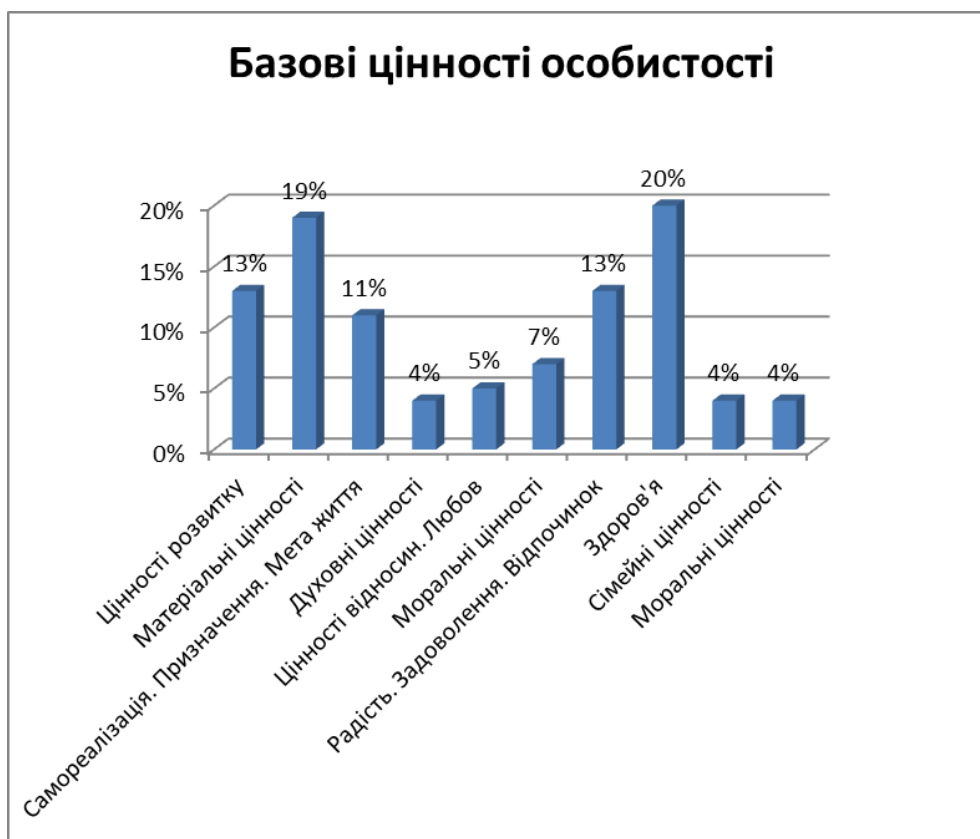

Рис.5. Результати дослідження щодо визначення рейтингу базових цінностей особистості

Перші позиції розділили здоров'я-20% і матеріальні цінності 19%; на другому місці 13% - цінності розвитку і радості й задоволення, відпочинок; 11% вподобань студенти віддали самореалізації; 7% - моральні цінності, 5% - цінностям відносин%; і по 4% зайняли сімейні цінності, моральні і духовні цінності. Саме такі результати підтверджуються особливостями сучасного покоління, яке називають «поколінням Z». Тому педагогам важливо враховувати теорію поколінь для побудови ефективної комунікації і взаєморозуміння зі студентством.

Відповіді на запитання анкети «Що впливає вашу громадянську позицію» були дані такі: родина — 8%, телебачення — 4%, традиції

університету — 10%, участь у громадських організаціях — 6%, друзі — 10%, викладачі — 14%, соціальні мережі — 48%. Якщо врахувати, що вплив родини, викладачів, друзів на формування поглядів молодих людей ще є актуальним, і як правило є головним імпульсом в обміні поглядами, проте молодь надає пріоритету соціальним мережам.

Рис. 6. Результати дослідження щодо впливу на громадянську позицію студента

Отримані результати показують, що процеси самоорганізації ціннісних орієнтацій у середовищі студентської молоді не можуть бути поза увагою вищої школи, оскільки вона будує соціальну ситуацію розвитку молодій людині студентського віку.

Підтверджують необхідність і актуальність реалізації в освітньому процесі потенційних можливостей суспільствознавчих, гуманітарних дисциплін дають змогу не лише виносити на розсуд аудиторії величезні інформаційні масиви, але і обговорювати їх під кутом зору цінностей постіндустріальної культури. Інтелектуальний потенціал студентського середовища та вікові особливості ідентифікаційних процесів у юності

створюють сприятливе середовище для внесення цінностей громадянського суспільства на початку їх структурування і когнітивної інтерпретації.

Важливо в аспекті формування громадянської компетентності залучати студентів до громадської діяльності як в закладі освіти, так і поза його межами. Згідно з відповідями анкети (додаток 7) на перше питання, з 60 опитаних (52%) студента задіяні до громадської діяльності, а 48 % студентів – не приймають участь. Далі ці студенти відповідали тільки на останнє запитання анкети про наявність наміру вступити в якусь організацію. Виявилось, 44% студентів, які беруть участі в громадській діяльності, мають бажання вступити в громадську організацію. 78% із загальної вибірки позитивно ставляться до участі в громадських організаціях, і студенти, які поки не дуже активні, готові до вступу і потребують участі в громадській діяльності. Нам в першу чергу необхідно було з'ясувати, в яких саме організаціях я беруть участь студенти, оскільки студенти не завжди орієнтуються на соціально значимі цілі. Опитування показало, що опитані студенти активно беруть участь саме в організаціях соціально-корисної спрямованості. Більш того, деякі респонденти вказали 2-3 такі організації, що свідчить про їх високої активності та залучення до громадської діяльності. Серед студентських об'єднань лідируюче положення займає спортивна діяльність 30%, на другому місці – участь у виховних заходах університету 15%, на третьому – волонтерська діяльність 8%, позиції займають студентські наукові гуртки 8% і студентське самоврядування, дещо менше включені в студентські добровільні загони 4% (найчастіше це профорієнтаційні заходи), і найменша частка (1%) припадає на релігійні об'єднання. Лише 34% організацій не увійшли в цей перелік. У ці 34 % могли увійти і організації, що не мають соціальної спрямованості, але студенти не розшифрували їх призначення.

Наші дослідження показали, що в закладі освіти має бути сформована система громадянського виховання і освіти молоді, а також освітне

середовище має сприяти формуванню і розвитку свідомого громадянина України, який в майбутньому буде передавати кращі взірці своїм учням

На сьогодні є величезна потреба у вихованні самосвідомості молоді та формуванні цінностей, яку слід подолати за допомогою закладів освіти та державної політики. Таким чином, одним з основних завдань суспільства є визначення принципів формування сучасної молодіжної політики у контексті розвитку громадянського суспільства задля перетворення молодіжної активності на дієву складову самоорганізації українського суспільства.

3.2. Рекомендації щодо впровадження технологій розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання

Результативність процесу формування свідомої громадянської позиції молоді людини, її світогляду, уміння приймати самостійні рішення, брати участь у самоврядуванні відіграє система освіти. Тому наразі актуальним постає питання пошуку оптимальних технологій розвитку громадянської компетентності.

Діалог - це первинна і найбільш фундаментальна форма в генезі міжособистісного спілкування і мислення, в процесі якого людина вступає в безпосередній контакт з людьми, обмінюється з ними судженнями, намагається з'ясувати те, що йому незрозуміло, підтверджує або спростовує наявні у нього точки зору. Підстава надання особливої значущості дискусійним формам складається в діалектичну природу дискусійного методу. Власне, дискусії допомагають усвідомити найважливіше правило сучасного менеджменту: мистецтво управляти людьми полягає не в пошуку єдино правильного управлінського рішення в кожній конкретній ситуації, а в знаходженні оптимального рішення для даної конкретної ситуації, що є найчастіше продуктом множинних компромісів.

Дискусія (від лат. *Discussio* - розгляд, дослідження) - обговорення будь-якого проблемного, спірного питання на зборах, у пресі, бесіді. Близькими за змістом поняттями виступають диспут (від лат. *Disputare* - міркувати, сперечатися) - публічна суперечка на якусь тему; діалог (від гр. *dialogos*) - розмова між двома або кількома особами, переговори, обмін думками.

Діалог є обговорення в групі учасників досить суперечливою і навіть спірної проблеми, це обмін індивідуальними точками зору з приводу розв'язуваної задачі, в результаті чого утворюється єдине смислове поле, що дозволяє зрозуміти і саму проблему, і співрозмовників.

Розглянемо дискусійні форми, доцільні для застосування викладачем при роботі з навчальною програмою. Найпростіша форма - дискусія з проблемного питання, що проводиться в малій групі. При проведенні таких дискусій можна не особливо зосередитись на організаційних питаннях. У ролі каталізатора і організатора дискусії в цьому випадку виступає проблемне питання, поставлене навчальним посібником, викладачем, кимось із учасників дискусії. Для активізації групового обговорення викладач може запропонувати групі обговорити два запропонованих шляхи вирішення проблеми, два протилежних оціночних судження або використовувати інші прийоми створення проблемних ситуацій. Принципово важливим для навчальної дискусії видається етап її завершення, коли учасники дискусії підводять підсумки, відповідаючи на ряд додаткових питань.

Яке нове знання отримали в ході дискусії? За якими позиціями погляди учасників дискусії збігаються в найбільшій мірою? За якими позиціями виявлено максимальне розбіжність у поглядах учасників дискусії? Які нові питання поставили перед собою учасники?

Питання можуть бути деталізовані або сформульовані іншим способом, але важливо, щоб дискусія, що проводиться в навчальних цілях, мала завершення, спрямоване на оволодіння учасниками новими освітніми або професійними компетенціями.

Природно, кожен викладач буде самостійно конструювати дискусійні ситуації і їх організаційне і технологічне втілення в залежності від особистого досвіду і переваг.

Наведемо й інші дискусійні форми, що стали популярними в силу своєї ефективності в освітньому процесі.

Відкриті дискусії передбачають постановку проблеми з подальшим обговоренням без чіткого виділення яка стверджує і заперечує боку і з залученням широкого кола учасників, але тут важливо, щоб певне знайомство з предметом обговорення мало місце раніше, а також необхідно керівництво дискусією з тим, щоб вона носила конструктивний характер.

Дискусії в формі телевізійного ток-шоу вимагають від ведучого особливого уміння направити дискусію по суті питань уникаючи «ходіння по колу», для чого необхідно попередньо передбачити як принципові засади, так і точки розбіжності, Зіткнення думок в рамках дискусії .

Дискусія може бути проведена в письмовій формі. Це може бути стендова форма проведення дискусії. Можна назвати такі форми організації дискусії (або її окремого етапу), як організація «стіни гласності», на якій кожен учасник дискусії може написати свою думку з будь-якої теми, заданої або самостійно обраної. Така форма дискусії співзвучна сучасним діалогам, які організуються в мережі Інтернет. Можна виділити дві основні різновиди: чат (переважно молодіжна форма діалогу) і відкритий обмін думками в логіці віртуальної конференції.

Зауважимо, що режим «дискусійною вітальні» стає необхідним елементом будь-якого освітнього або наукового порталу, розміщеного в Мережі. Ця технологія може бути використана в роботі фахівців, що забезпечують довгострокове супровід студента.

Будь-який діалог передбачає встановлення міжособистісного спілкування, якого можна досягати в різних формах, наприклад, як співрозмовника:

■ остаточне;

- щодо певних шляхів, вироблених в дискусії, але вимагають подальшого доопрацювання;
- з тим, що проблема виявилася для учасників занадто складна.

Діалогове спілкування розвиває у суб'єктів освітнього процесу справді відкрите мислення, що дозволяє вільно висловлює свою думку і в той же час настільки ж відкрито обговорювати смисли, які передаються йому іншими учасниками. Відкритість - це найважливіше інтелектуально-особистісне якість індивіда, необхідне йому не тільки в освітній діяльності, але і в самих різних сферах взаємодії з людьми. Тому проектування діалогічного спілкування передбачає установку на відкритість позицій його учасників, можливості різної оцінки, вирази власну точку зору.

Методика проблемно-рефлексивного діалогу включає в себе два основні прийоми.

Перший пов'язаний із завданням проблемної ситуації за допомогою завдання і організацією способів особистісного і інтелектуально-рефлексивного її осмислення в процесі пошуку рішення.

Другий - завдання проблемної ситуації за допомогою питань про творчість, творчої особистості, творчої задачі, творчому мисленні в рішенні творчих завдань і провокування її вирішення в процесі осмислення «розриву» між потенційними і реальними можливостями учасника діалогу.

При цьому основні зусилля викладача спрямовані на забезпечення можливості максимального прояви навчаються своєї особистості у відповідях на питання чи міркуваннях з приводу існуючих протиріч, а також на розвиток спроможності до оригінального вирішення проблемних ситуацій.

При розробці технології доцільно керуватися такими принципами:

- діалогічність взаємодії (відносини рівності і взаєморозуміння між суб'єктами);
- проблемний характер запитань і завдань;
- рефлексія в ході виконання дій або висловлювання суджень;
- особистісна спрямованість освітнього процесу.

Технологія проектування діалогічної форми організації практичного заняття передбачає розробку загальної структури спільної роботи в діалозі.

Технологія «Дебати» створена на базі міжнародної програми «Дебати», заснованої в 1993 р Інститутом «Відкрите суспільство», це інтелектуальна гра, що представляє собою особливу форму дискусії, що ведеться за певними правилами.

Призначення цієї технології полягає в тому, що вона є механізмом залучення студентів до норм і цінностей громадянського, наукового або професійного співтовариства, а також адаптації їх до умов сучасного суспільства, ринку та виробництва, який передбачає вміння конкурувати, вести полеміку, відстоювати свої інтереси. Дебати можуть використовуватися в наступних сферах:

- в навчальній діяльності як форма і технологія навчання (самостійний комплекс технологій або технологія вивчення окремої дисципліни);
- в науково-дослідній діяльності (сприяє формуванню навичок роботи з джерелами наукової інформації, наукового пошуку, дослідницької діяльності);
- у виховній роботі (виховання навичок само менеджменту і самопрезентації);
- як різновид інтелектуальної гри.

Дебати - ігрова технологія, що припускає певний рівень змагальності. Важливо, що перемагає той, хто зміг вибудувати найбільш логічну лінію доказів, так як в дебатах не може бути беззастережної правоти однієї зі сторін. Це на перший погляд суперечить дидактичним принципам, але ріднить дебати з життям і соціальною практикою: у кожній проблемі є дві сторони, але принаймні у кожного рішення є прихильники і противники.

Досягнення цілей, що вирішуються в логіці і засобами технології дебатів, засноване на дотриманні трьох основних принципів.

1. Дебати не можуть бути спрямовані проти особистості, можна формулювати аргументи проти ідей і суджень опонентів, але не критикувати самих опонентів.

2. Основа дебатів - чесність. Іноді бути чесним складно: доводиться визнавати відсутність аргументів або помилковість суджень.

3. Дебати у вузівській освітній практиці призначені для навчання і розвитку студентів, їх соціалізації, а не для змагання між студентами або між викладачем і студентами. До її позитивних сторін можна віднести:

- формування установки на глибоке і всебічне обговорення питання при підготовці до дебатів;
- розвиток уміння аналізувати і зіставляти різні ідеї і події, робити обґрунтовані висновки, вибудовувати ланцюжок доказів;
- розвиток здатності концентруватися на суті проблеми;
- розвиток процесуальних навичок: уміння витягати і обробляти інформацію, користуватися бібліотеками, конспектувати тексти та ін .;
- можливість оволодіти навичками культури дискусії: умінням чути доводи опонентів, коректно використовувати мову невербального спілкування (міміку, жести, інтонації);
- розвиток уміння чітко висловлювати свої думки в усній і письмовій формі;
- виховання терпимості до різних точок зору, в тому числі відмінним від собственних [72].

В силу високого ступеня спонтанності дискусія не може виступати самостійним методом засвоєння навчального матеріалу, так як не забезпечує досягнення фіксованих результатів. Однак як елемент вона входить практично в усі традиційні та інноваційні технології та методи навчання і може використовуватися як засіб формування комунікативної компетентності при вивченні основних навчальних предметів і на спеціальних заняттях, присвяченій для засвоєння методів ведення самої дискусії. Культура дискусії передбачає дотримання кожним учасником

певних норм і правил, освоєння яких і призводить до формування компетенцій в спілкуванні:

- вільний обмін думками;
- повагу до думки кожного учасника дискусії;
- терпимість до критики.

Так як дотримання зазначених правил в ході вільно організованою дискусії - психологічно надзвичайно складна справа, то їх дотримання при навчанні методом дискусії в формі гри вимагає поглибленого рефлексивного аналізу, осмислення суб'єктом власної діяльності в якості учасника або організатора діалогу. Дискусія є основою для створення і проведення дебатів як організаційно-діяльної гри.

Спроекуємо таку гру.

Дійові особи дебатів - дві команди, кожна з трьох учасників (спікерів). Команда, яка відстоює тезу в рамках тематичної гри, - команда затвердження. Команда, яка спростовує тезу, - команда заперечення.

Судді оцінюють гру, заповнюють спеціальний суддівський протокол, в якому зазначають схожість позицій команд, коментують свою думку. Суддівство - дуже складний процес. Суддя повинен відмовитися від персональної позиції і оцінювати гру по аргументам, доказам і суджень, але не на основі особистої симпатії. Суддя виконує три обов'язки: навчає, підтримує справедливість і зберігає позитивну атмосферу гри. Якщо проводити дебати в рамках занять, то можна в якості суддів зайняти всіх студентів, які не ввійшли в команди і не виконують функції тьюторів або таймкіпера (від англ. Timekeeper - «хранитель часу»).

Таймкіпер - особливий учасник, який стежить за дотриманням регламенту. Він показує спікерам спеціальні плакати, на яких вказано час, що залишився до закінчення їхнього мовлення: 3 хв, 2 хв, 1 хв, 30 с.

Тьютори - до гри - організатори дебатів, тренери, керівники команд. Вони виконують роль спостерігачів під час гри, щоб після провести з кожної з команд аналіз дій всіх спікерів.

Суть дебатів - переконати нейтральну третю сторону (суддів) в тому, що аргументи команди краще, ніж аргументи опонентів.

Основними елементами дебатів є: тема, яка стверджує сторона, яка заперечує сторона, аргументи, підтримки і докази, перехресні питання, рішення суддів.

Формулювання теми. Підготовка до гри починається з визначення її теми (тези). За технологією «Дебати» тема формулюється у вигляді твердження, наприклад: «Введення фінансування гарантовано освітнього процесу».

При підборі теми необхідно враховувати вимоги, згідно з якими «хороша» тема повинна:

- провокувати інтерес, зачіпати значущі для дебатерів проблеми, бути актуальною;
- бути придатною для спору;
- бути збалансованою і давати однакові можливості командам в поданні якісних аргументів;
- мати позитивну формулювання протилежної сторони;
- бути чітко сформульована;
- стимулювати дослідницьку роботу.

Вдало обрана тема може бути предметом дебатів досить тривалий період часу.

Стверджується сторона. Спікери команди затвердження повинні переконати суддів у правильності своїх позицій і аргументації.

Заперечує сторона. Спікери команди заперечення повинні довести, що позиція каже сторони невірна або інтерпретація теми (аргументація позиції) команди ствердження має недоліки.

Аргументи. Важливий інструмент переконання; продумуючи аргументи, необхідно брати до уваги обидві точки зору на проблему.

Підтримки та докази. Це свідчення (цитати, факти, статистичні дані, приклади), що підтверджують позицію. Підтримки та докази добуваються в

ході інформаційного пошуку, складання кейса команди, це колективна робота.

Перехресні питання. Так називають раунд питань спікера однієї команди і відповідей спікера іншої команди. Він використовується для роз'яснення позиції або для виявлення потенційних помилок противника. Інформація, отримана в ході перехресних питань, може бути використана в виступах наступних спікерів.

Рішення суддів. В ході того як судді вислуховують аргументи обох команд, вони заповнюють суддівські протоколи, в яких фіксують рішення про те, який команді віддали перевагу за результатами дебатів. У протоколі зазначається і кращий спікер команди ствердження і команди заперечення.

Визначення понять. Визначення створюють можливе простір дискусії. Не можна визначати вузько або широко. Дебати за визначеннями не проводяться. Чи не ставляться під сумнів ті визначення, які є «культурною нормою», тобто дані на основі довідників і словників. На основі визначень створюються аргументи. Визначення повинні бути чіткими, обґрунтованими і коректними, стратегічними (повинні відповідати позиції команди яка їх висуває).

Інформаційний пошук - збір і організація інформації по темі. Вимога - повнота знання. Необхідні вміння:

- використання бібліографічного апарату, алфавітного анотування (анотації авторські, видавничі, описові);
- робота з бібліографією;
- попереднє читання;
- прискорене читання;
- ведення щоденника (цитата - коментар);
- складання опорного конспекту;
- реферування (створення короткого зв'язкового викладу основного змісту досліджуваної статті або книги), реферат відрізняється від конспекту наявністю думок автора роботи про розглянутих проблемах;

- конспектування, запис основних положень і думок автора своїми словами, створення своєї системи умовних знаків і скорочень;
- цитування (посилання і виноски);
- створення записів на картках.

Побудова сюжету доказів по темі дебатів. Сюжет доказів - блок доказів твердження (заперечення), який буде реалізований командою. Необхідно відповісти на наступні питання.

Чому ми погоджуємося (не погоджуємося) з темою?

Які сильні докази ми можемо навести на підтримку теми?

Які основні проблеми містить тема і які основні при-заходи можна привести?

Які питання виникають у зв'язку з цією темою?

Які можуть бути спростовують аргументи?

План дій ведучого:

- 1) вітання слухачів;
- 2) представлення команди і самого себе;
- 3) вступ (обґрунтування актуальності теми - її важливості в даний момент);
- 4) визначення понять (класифікація і синонім - антонім);
- 5) висування критеріїв;
- 6) аргументація;
- 7) висновок;
- 8) подяку за увагу.

Як відбирати критерії. Один з найскладніших моментів - вибір критерію. Критерій - структурний елемент сюжету доказів, який служить для спрощення логічних зв'язків між аргументами і тезою теми, задає напрям раунду дебатів. Наприклад, в темі «Реклама псує вигляд сучасного міста» в якості критерію може стати «одноманітність і уніфікація міст»; в темі «Телебачення призводить до насильства» критерієм може стати «копіювання поведінки героїв бойовиків і передач». Критерій може бути і кінцевою метою або цінністю, яка затверджується учасниками дебатів.

Як створити аргумент:

- 1) запис двома-трьома словами сенсу аргументу і його номера по порядку;
- 2) формулювання - повне пропозицію, що містить головну думку аргументу;
- 3) ключові слова, що характеризують зміст аргументу;
- 4) тип докази - зведення до тези або критерієм;
- 5) текст докази у вигляді повних пропозицій;
- 6) вказівка підтримок;
- 7) зв'язка з наступним аргументом ...

Спосіб подання наборів аргументів - прийом «огляд». Це особливе повідомлення: «Даний аргумент може бути розглянутий в кількох аспектах ...»

Висновок. Його мета - підсумувати, внести пояснення, зацікавити, підкріпити сенс, створити настрій.

Особливості підготовки і виступу спікерів

Перші спікери - це особа, візитна картка команди. Перші спікери можуть ґрунтуватися на домашніх заготовках, але повинні бути готові до перехресним питань.

Другі спікери постійно працюють в режимі гіперпосилання. Вони аналізують всі, що прозвучало в грі, і на цій підставі вибудовують свою промову. Це майстри аналізу і діалогу. На других спікерів працює команда, їм допомагають, їх роль дуже велика. Вони повинні підготувати на матеріалі перших спікерів гідну базу для третіх.

Треті спікери - це актори, майстри вправного завершення виступу, узагальнення. Вони повинні красиво, вишукано завершити гру

Вважається не дуже правильним використовувати в момент виступу конспекти, документи, домашні заготовки. Допускається використання карток невеликого формату (розміром з долоню), на кожній картці зазвичай пишеться тільки один аргумент або одна підтримка (цитата, факт і т.д.).

Особливості підготовки і роботи судді

Суддями в дебатах можуть бути люди, які беруть і розділяють принципи дебатів, знайомі з регламентом і правилами гри і вміють вести суддівський протокол [73].

Це тільки невелика частина технологій, які розвивають громадянську компетентність, а саме комунікативні навички для громадської діяльності.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз проблеми розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання показав її актуальність. зміни у соціально-економічній, політичній, ідеологічній ситуації та духовному стані населення нашої країни вимагають підготовки педагогів з активною громадянською позицією, здатних швидко і адекватно діяти в динамічному професійному і соціальному середовищі. Сучасні соціальні реалії вносять істотні корективи у пріоритетність завдань професійної підготовки педагогів: першорядного значення набувають питання формування людини-громадянина з активною життєвою позицією, яка глибоко усвідомлює свій громадянський обов'язок і відповідальність перед країною, здатна оперативно й конструктивно приймати рішення та діяти у сфері громадянських відносин. Освіта, зорієнтована на формування громадянських компетентностей, вимагає докорінно нових підходів до навчання, адже успішне виховання громадянина вимагає не лише знань та критичного розуміння себе і світу, а й отримання особистого досвіду участі у громадському житті, у взаємодії з іншими на засадах поваги і рівності, відповідальності за спільну справу, мирного вирішення конфліктів.

2. Уточнено сутність та структуру громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання. Громадянська компетентність визначено, як здатність діяти як відповідальні громадяни і повною мірою брати участь у соціальному житті. Громадянська компетентність є сукупністю трьох компонентів: мотиваційний виявляється в інтересі до суспільного життя, вірі в певні суспільні ідеали, в державу в освіті найважливішою умовою формування мотиваційного компоненту є цінності та особисті переконання педагога, когнітивний полягає у знаннях законодавства, суспільних процесів, державотворення тощо, діяльнісний реалізується через можливість діяти, щось робити, отримувати навички громадянської діяльності будь-яка суспільна діяльність пов'язана з людьми, тому важливим у сфері громадської діяльності є формування в студентів

соціальних та комунікативних навичок. За змістом і формами до діяльнісного компоненту відносимо такі і заходи: студенське самоурядування, волонтерство, тренінги та зустрічі, спрямовані на згуртованість, соціальні акції на підтримку або неприйняття певної ідеї.

3. Виокремлено педагогічні умови розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання: мотивація здобувачів вищої освіти до громадської діяльності, створення сприятливого освітнього середовища для розвитку громадської компетентності, залучення студентів до громадської діяльності.

4. Проведено експериментальні дослідження щодо рівня розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання на основі розроблених : . тестів на виявлення рівня знань Конституції України , знань про права людини, розуміння громадянського суспільства, знань Закону України «Про вищу освіту». базових цінностей особистості, розуміння громадянської компетентності та анкет «Хто впливає на вашу громадську позицію», анкета вивчення замученості до громадської діяльності. Для виявлення рівня розвитку кожного складника ми використовували традиційну шкалу, яка використовується в освітній діяльності з віднесенням до певного рівня прояву: низький: 1-74 балів, середній: 75-89 балів, високий: 90-100 балів. Рівень знань Конституції виявив найбільший прояв 46% на середньому рівні, 36% - на низькому рівні і тільки 18 % на високому рівні. Знання про права людини 64% виявили високе порозуміння, 26% - на середньому і 10% на низькому рівні. Сучасна молодь добре усвідомлена в різних аспектах громадянського суспільства: 64% на високому рівні, 26% на середньому, 10%- на низькому. Серед респондентів 64% на високому рівні володіють знаннями ЗУ «Про вищу освіту», 26 % - на середньому, і зовсім незначний показник 10% на низькому рівні. Вивчення проявів базових цінностей показали, що перші позиції розділили здоров'я - 20% і матеріальні цінності 19%; на другому місці 13% - цінності розвитку і радості й задоволення, відпочинок; 11 % вподобань студенти віддали

самореалізації; 7% - моральні цінності, 5 % - цінностям відносин%; і по 4% зайняли сімейні цінності, моральні і духовні цінності. Відповіді на запитання анкети «Що впливає вашу громадянську позицію» були дані такі: родина — 8%, телебачення — 4%, традиції університету — 10%, участь у громадських організаціях — 6%, друзі — 10%, викладачі — 14%, соціальні мережі — 48%. Дослідження показало бажання студентів до активної участі в громадській діяльності.

5. Узагальнено рекомендації щодо використання технологій розвитку громадянської компетентності майбутніх педагогів професійного навчання. Серед таких технологій, які покращують комунікацію є діалог, виокремлено дискусійні форми: проблемні питання, відкриті дискусії, дискусії в формі телевізійного ток-шоу, стендові дискусії. Механізмом залучення студентів до норм і цінностей громадянського, вести полеміку, відстоювати свої інтереси є технологія дебати. Наведено покрокові приклади проведення процедури, виконання ролей. Розроблені рекомендації є корисними для розвитку означеної якості та стануть в нагоді в їхній майбутній професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабкіна Т. А., Гнатюк О. В. *Методичні основи розвитку комунікативної компетентності студентів* – Львів: ЛНУ, 2018. – 134 с.
2. Бондаренко Л. *Психологічні аспекти професійної освіти* – К., 2016. – 142 с.
3. Бондаренко П. *Організація навчального процесу у ВНЗ* – Київ: Центр освітніх технологій, 2016. – 204 с.
4. Бурман Л. В. *Дидактичні умови формування діалогічних умінь у студентів вищих навчальних педагогічних закладів* : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Кривий Ріг, 2000. – 21 с.
5. Буряк І. *Психологія навчання у вищій школі* – Київ: Агенція, 2014. – 232 с.
6. Верховна Рада України. *Закон № 38–39, ст. 380 «Про освіту»* (2017, Верес. 05). – [Електронний ресурс]. – Доступно: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
7. Винославська О. В., Бреусенко О. А. *Психологія : навч. посіб.* – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 352 с.
8. *Вища освіта України: стан та проблеми* / І. Б. Жилияєв, В. В. Ковтунець, М. В. Сьомкін. – К. : Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України, Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 96 с.
9. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник.* – К., 1997. – 375 с.
10. Грицак І. *Теорія і практика професійної освіти в Україні* – Київ: Вища школа, 2015. – 320 с.
11. Гуменюк С. *Соціально-педагогічна робота у професійній освіті* – К.: Вища школа, 2016. – 240 с.
12. Гуренко О. *Соціально-педагогічна робота в полікультурному суспільстві: навч. посібн.* – Донецька: Ландон-XXI, 2014. – 480 с.
13. Діденко О. *Педагогічні технології професійного навчання* – К.: Центр навчальної літератури, 2016. – 276 с.

14. Дорогих Р. *Моделювання педагогічних ситуацій у процесі формування професійних якостей майбутніх учителів* // Рідна школа, 2006. – № 6. – С. 7–9.
15. Дробязко Ю. І. *Співробітництво викладача і студента в процесі формування комунікативних умінь та навичок* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1058>
16. Зозульов О. В., Левченко М. *Формування омніканальної збутової стратегії підприємства* // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2016. – № 13. – С. 361-368. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2016_13_54
17. Іваненко М. *Сучасні методи формування комунікативної компетентності* – Львів, 2017. – 170 с.
18. Ковальчук В. І. *Методика викладання у вищих навчальних закладах: практикум* – Київ: Міленіум, 2017. – 428 с.
19. Ковальчук В. І. *Методичні рекомендації щодо застосування ігрових технологій у навчанні* – Київ: Видавничо-редакційний відділ НУБіП України, 2017. – 56 с.
20. Ковальчук В. І. *Розвиток професійної компетентності та комунікативних умінь у студентів професійної освіти* – Київ, 2018. – 220 с.
21. Ковальчук В. І. *Створення сприятливого навчального середовища. Тренінги* – К., 2011. – 128 с.
22. Ковальчук В. І. *Технологія навчання дорослих на основі особистісно орієнтованого підходу: тренінг – 2-е вид.* – К. : Шк. світ, 2011. – 128 с.
23. Ковальчук В. *Тренінги розвитку комунікативних умінь студентів* – Київ: Школа світ, 2015. – 112 с.
24. Костенко О. *Методичні рекомендації щодо проведення тренінгів у ВНЗ* – Львів, 2017. – 112 с.
25. Коцюбинська Н. *Формування професійної компетентності у студентів ВНЗ* – Львів: СПОЛОМ, 2017. – 184 с.
26. Кравченко О. *Компетентнісний підхід у професійній освіті* – Харків: Прапор, 2016. – 200 с.

27. Литвиненко Н. *Інноваційні технології у професійній освіті* – Київ: Видавництво Ліра, 2016. – 195 с.
28. М. Ушаков *Що таке мультиканальність, омніканальність, крос-канальність, крос-девайс* [Електронний ресурс]. – MARKETER.UA, 2019. – URL: <https://marketer.ua/ua/multichannel-omnichannel-cross-channel-cross-device/>
29. Майбутнє ринку праці: Протиборство тенденцій, які будуть формувати робоче середовище в 2030 році [Електронний ресурс] // PwC Україна, 2017. – Доступно: <https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/workforce-of-the-future.html>
30. Мельник В. *Інноваційні методи навчання у професійній освіті* – Харків: Основа, 2017. – 198 с.
31. Миронова Н. *Бумери, міленіали, покоління Z – хто це?* URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/02/9/239843/>
32. Павленко С. *Професійна освіта: сучасні тенденції та виклики* – К.: Ліра-К, 2016. – 210 с.
33. Плахотнюк В. *Управління навчальним процесом у ВНЗ* – Київ: Академія, 2015. – 188 с.
34. Професійний стандарт «ППН». URL: <file:///D:/Documents/Downloads/1182%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>
35. Розвиток // *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2005.
36. Романенко В. *Мотивація у професійній освіті* – Львів: Світ знань, 2015. – 144 с.
37. Романова І. *Методи розвитку комунікативної компетентності у студентів* – Київ: Абрис, 2017. – 180 с.
38. Савенкова Л. О. *Педагогічне спілкування : навч. посіб.* – К. : КДЕУ, 1997. – 140 с.

39. Савченко Л. *Розвиток професійних компетентностей у студентів ВНЗ* – Харків: Ранок, 2017. – 180 с.
40. Семененко М. *Педагогічна майстерність викладача в професійній освіті* – Харків: Ранок, 2017. – 196 с.
41. Семенюк М. *Готовність до спілкування // Шкільний світ.* – 2002. – 27 (141). – С. 2-3.
42. *Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула.* – К. : «ЕкОб», 2004.
43. Стець Н. *Коротко про теорію поколінь.* URL: <http://iqholding.com.ua/articles/korotko-pro-teoriyu-pokolin>
44. *Сучасний тлумачний словник української мови : 60 000 слів / За ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського.* – Харків : ШКОЛА, 2009. – 832 с.
45. Функції комунікації. URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/8i#2>
46. Хом'як А. П. *Педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук.* – К., 2010. – 20 с.
47. Шаповал О. *Психологія професійної діяльності викладача* – Харків: Основа, 2016. – 196 с.
48. Шевченко О. *Методи навчання дорослих: теорія та практика* – К.: Абрис, 2016. – 256 с.
49. Щербак О. І. *Професійно-педагогічна освіта: теорія і практика : [монографія] / О. І. Щербак ; [за ред. Н. Г. Ничкало].* – К. : Наук світ, 2010. – 279 с.
50. Яцюк Г. *Особливості комунікативної ситуації у телевізійному жанрі ток-шоу // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка.* – Іноземна філологія. – 2005. – № 39. – С. 30–32.

Тест на виявлення рівня знань Конституції України

Коли в Україні святкують День Конституції?

1 грудня

24 серпня

28 червня

23 травня

Кого з політиків вважають «батьком» Конституції України?

Пилип Орлик

Леонід Кучма

Вячеслав Чорновіл

Михайло Сирота

Скільки в Конституції України закріплено державних мов?

Одна

Дві

Три

Жодної

Якою є перша стаття Конституції?

Основний закон України поширюється на всю територію держави.

Кожен українець має дотримуватись Конституції

Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становить культурну цінність

Хто є носієм суверенітету держави?

Президент України

Депутати Верховної Ради

Кабінет міністрів України

Народ

Скільки статей містить Конституція України?

215

99

161

458

Що є основним національним багатством України?

Суверенітет

Земля

Золотовалютні резерви держави

Мова

З якого віку набуває право голосу громадянин України?

з 21 року

з 14 років

з 16 років

з 18 років

Хто має право вирішувати питання про зміну території України?

Президент України

Кабінет міністрів Укра

Українці

Верховна Рада України

В 2011 році з'явилася перша мініатюрна Конституція України - книжка розміром...?

10 на 12 см

7 на 10 см

2 на 3 см

9 на 13 см

Скільки років конституційному процесові в Україні?

Понад 300 років

Понад 600 років

Понад 200 років

24 роки

Коли була прийнята конституція?

Чи може Президент звільнити Прем'єра за чинної Конституції?

Яка редакція Конституції чинна зараз?

У чому полягає суть правок до Конституції 2004 року?

Яка стаття Конституції передбачає, що єдиним джерелом влади в Україні є народ?

Завершіть перше речення статті 17 Конституції України: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою...»

*всього українського народу+,
патріотично налаштованих громадян,
президент України,
всі покоління України.*

Яких змін Конституції вимагала Росія, починаючи проти України війну?

Скільки голосів народних депутатів потрібно, щоби внести зміни до Конституції?

Зміни до Конституції не можуть бути ухвалені, якщо вони передбачають:

*скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина
спрямовані на ліквідацію незалежності
спрямовані на порушення територіальної цілісності
якщо у країні запроваджено воєнний або надзвичайний стан
все вищезазначене*

З якого віку, згідно з Конституцією, можна бути обраним народним депутатом, а з якого – Президентом?

18 для депутата, 35 для Президента

21 для депутата, 35 для Президента

21 для депутата, 25 для Президента

21 для депутата і Президента

Тест на виявлення рівня знань про права людини

Права людини — є основоположними та визначальними для життя та діяльності людини. Права людини гарантуються міжнародними та національними законодавчими актами і дають можливість людям реалізовувати свої потреби. Але чи знаєте ви достатньо про права людини? Звідки вони походять та, хто має гарантувати їх дотримання? Чиї права мають бути захищені у першу чергу?

Пропонуємо перевірити ваші знання та пройти тест!

Що є джерелом прав людини? Хто їх дає, чи звідки вони беруться?

Права людини надає їй держава

Права людини – вигадка західних держав, яку вони нав'язують іншим народам

Права людини походять з людської гідності, яку мають всі люди від народження

Права людині надаються суспільством, і їх мають всі члени суспільства, хто ведуть порядне та пристойне життя

Свободу від катувань (або заборону катувань) називають одним з прав людини. Якими є обставини, що, з точки зору прав людини, дозволяють за певних умов застосовувати катування?

Якщо людина, про яку йдеться, є бійцем ворожого військового підрозділу, відповідальним за загибель людей

Якщо людина, про яку йдеться, є терористом, який заклад бомбу в мирному кварталі, і треба терміново дізнатися її місце розташування

Ніякими. Заборона катувань є абсолютною, і не може бути обмежена (що би не відбувалося насправді)

Якщо застосувати катування збирається співробітник правоохоронних органів, який розслідує тяжкий кримінальний злочин – адже держава дала йому повноваження на застосування насильства

До речі, щодо тих, хто порушили закон. Їх умови тримання у місцях позбавлення волі дотепер часто залишають бажати кращого. Всі погоджуються, що це треба змінювати – але держава не дуже поспішає це робити. Чи порушує це права людини?

Ні, бо це – злочинці. Від їх дій страждали інші люди, тепер надійшла їхня черга, це – справедливо.

І так, і ні. З одного боку, очевидно порушує, і держава це визнає. Однак у бюджеті хронічно не вистачає грошей, а покращувати ситуацію з дотриманням прав злочинців, не забезпечивши спершу дотримання прав законослухняних громадян – неправильно і нелогічно.

Так, якщо умови погані у СІЗО (слідчому ізоляторі), адже там сидять здебільшого люди, ще не визнані винними судом. Ті, кого суд визнав винними, вчинили злочин, тож і скаржитись їм не випадає.

Так, бо нікого не можна піддавати катуванням, жорстокому чи також, що принижує, поводженню. Навіть ті, кому суд визначив покарання за допомогою позбавлення волі, не присуджені до перебування у нелюдських умовах.

Яке місце забезпечення дотримання прав людини має посідати у діяльності держави? Спробуйте згадати, що про це каже Конституція України, не заглядаючи до тексту чи пошукової системи (тільки чесно!)

«Права і свободи людини беруться до уваги за визначення спрямованості діяльності держави. [...] Утвердження і роз'яснення прав і свобод людини є невід'ємним обов'язком відповідних органів держави, визначених законами України.»

«Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. [...] Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.»

«Права і свободи людини, їх утвердження є неодмінною складовою діяльності органів держави, як демократичної, соціальної та правової. [...] Утвердження і забезпечення прав і свобод людини знаходить своє відображення в законодавстві.»

Права і свободи людини взагалі не згадані в тексті чинної Конституції України.

І якщо вже про пам'ять на цитати... Основним міжнародним документом про права людини натеper є Загальна декларація прав людини . Яку відому фразу можна прочитати десь на початку тексту Декларації – згадайте, не заглядаючи до тексту чи пошукової системи? (знову – тільки чесно!)

Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними.

Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах.

Людина є мірою всіх речей.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

У ситуації, коли різні права людини перебувають під загрозою чи порушуються – з точки зору концепції прав людини, у якому порядку треба виправляти ситуацію?

Спершу треба виправити ситуацію, припинивши найбільш кричущі порушення, як-от катування і жорстоке поводження; інші можуть почекати.

Передовсім треба захищати права власників та підприємців. Бо лише незалежні господарі, які володіють майном та бізнесом, можуть допомогти іншим захистити свої права.

Спершу треба забезпечити прихід до влади нових політиків, не заплямованих попередніми порушеннями. Лише це дозволить почати виправляти ситуацію із захистом прав людини.

Спершу треба забезпечити перебування при владі політиків із досвідом. Знаючи систему, лише вони можуть її змінити, та почати виправляти ситуацію із захистом прав людини.

Це – спекулятивне питання. Є порушення, які шокують більше за інші; але права людини треба захищати усі, і для всіх.

У ситуації, коли в Україні порушуються права людей з різних груп - чий права людини мають бути захищені в першу чергу?

Передовсім треба захищати права людини громадян України. Зрештою, нам своїх проблем вистачає. Біженці та інші іноземці мають почекати.

Передовсім треба захищати права людини представників української нації – свідомих етнічних українців. Бо вони – титульна нація на цій землі, яка зберігає свої традиції та цінності. Ті ж, хто традиційні цінності не підтримує – не справжні українці.

Передовсім треба захистити права російськомовних мешканців України. Це ж – найбільша мовна меншина в Україні, і з-поміж мов меншин ця мова – найважливіша. І саме її зараз найбільше переслідують.

Передовсім треба захищати права усіх, чий права порушуються. Не існує окремих прав тих чи інших груп, які є пріоритетними щодо інших груп людей.

Тест «Наскільки добре ти знаєш громадянське суспільство»

На чому будується громадянське суспільство і хто точно не є його частиною?
Чим займаються громадські ініціативи і чи повинні вони брати участь в політичних процесах? Пройдіть тест на знання основ громадянського суспільства .

Хто такий Dr. Martin Luther King Jr.?

Німецький богослов.

Американський проповідник.

Перший чорношкірий президент США.

Американський репер

Що таке громадянське суспільство?

Демілітаризована держава.

Суспільство, в якому люди наділені цивільними правами.

Суспільство, в якому громадяни беруть активну участь в його розвитку.

Сукупність жителів із громадянством однієї країни.

Хто не є частиною громадянського суспільства?

Вчені.

Волонтери.

Журналісти.

Популісти.

Чиновники.

Спортсмени.

Як ще називають громадянське суспільство?

Четверта влада.

Сторожовий пес демократії.

Третій сектор.

Грантоїди.

Якими питань займається громадянське суспільство?

Освіта.

Розвиток спорту.

Захист прав жінок, мігрантів і меншин.

Захист прав робітників на державному підприємстві.

Всі перераховані вище варіанти.

Правильні 3 і 4 варіанти.

Чим не може займатися громадянське суспільство?

Питаннями космосу.

Виборами.

Підприємництвом.

Може займатися всім перерахованим вище.

Яким чином громадяни можуть брати участь у виборах?

Прийти на виборчу дільницю і проголосувати.

Стати спостерігачем і стежити за процесом реєстрації кандидатів, агітаційною кампанією, голосуванням та підрахунком голосів.

Повідомляти про порушення до правоохоронних органів, ЗМІ та у соціальних мережах.

Всі перераховані вище варіанти відповідей.

Варіанти 1 і 2.

Що таке pro bono?

Державна благодійна програма Італії.

Благодійна кампанія зі збору коштів на боротьбу з ВІЛ, запущена солістом групи «U2» Боно. *Надання професійної допомоги благодійним, громадським та іншим некомерційним організаціям на безоплатній основі.*

Чому в деяких країнах уряд обмежує діяльність громадянського суспільства, чинить тиск на журналістів, саджає до в'язниці й не розслідує вбивства активістів?

Тому що в неурядових організаціях часто працюють іноземні агенти.

Для того, щоб залякати й закрити рот тим, хто займається розслідуванням корупції у владі, протестує проти екологічних злочинів, публікує дані фальсифікацій на виборах і виступає проти свавілля з боку поліції.

Що не належить до громадянського суспільства?

Громадські роботи

Громадська діяльність.

Громадський контроль.

Базові цінності особистості

Коли ви переглядаєте основні пріоритети зі списку, то ваша свідомість відразу ж зробить оцінку, які з переліку цінності краще, а які гірше. Якщо ви будете підлаштовуватися під свою свідомість, то звичайно виберете ті значення, які звучать «добре». Але, це зовсім не означає, що це ваші персональні цінності.

Проранжуйте по важливості від 1-10 запропоновані блоки цінностей

Цінності розвитку

- Аналіз
- Бачення
- Уважність
- Гнучкість
- Далекоглядність
- Делегування
- Інтелект
- Книга
- Особистісний ріст
- Логіка
- Навичка
- Надійність
- Нестандартність
- Оновлення
- Навчання
- Поінформованість
- Усвідомленість
- Наслідування
- Звичка

- Продуманість
- Проникливість
- Розмірковування
- Самоосвіта
- Сенс
- Зосередженість
- Хист
- Структура
- Сфокусованість
- Точність
- Розум
- Унікальність
- Управління
- Характер
- Мета
- Чіткість
- Ефективність

Матеріальні цінності

- Актив
- Амбіціозність
- Бізнес
- Багатство
- Речі
- Влада
- Вигода
- Виграш
- Панування
- Справа
- Гроші
- Будинок

- Досягнення
- Дохід
- Коштовність
- Законність
- Популярність
- Інвестиція
- Інновація
- Капітал
- Комфорт
- Конкуренція
- Невизначеність
- Володіння
- Покупка
- Користь
- Перевага
- Підприємливість
- Підприємництво
- Престиж
- Прибутковість
- Придбання
- Простір
- Міцність
- Ризик
- Розкоші
- Зростання
- Власність
- Стабільність
- Статус
- Честолюбство

Самореалізація. Призначення. Мета життя

- Автономність
- Антихрупкість
- Добробут
- Велич
- Вклад
- Уява
- Затребуваність
- Виклик
- Глобальність
- Знаменитість
- Знання
- Значимість
- Значимість
- Індивідуальність
- Вправність
- Старанність
- Дослідження
- Кар'єр
- Якість
- Компетентність
- Креативність
- Лідерство
- Майстерність
- Мотивація
- Незалежність
- Перемога
- Підзвітність
- Послідовність
- Покликання
- Професіоналізм

- Поділ
- Керівництво
- Технічність
- Триумф
- Працьовитість
- Задоволеність
- Поліпшення
- Послуга
- Успіх
- Цілеспрямованість
- Експансія
- Ентузіазм

Духовні цінності

- Аскетизм
- Безмежність
- Безтурботність
- Бережність
- Благоговіння
- Бог
- Буття
- Гармонія
- Глибина
- Єдність
- Здоровий глузд
- Істина
- Космос
- Легкість
- Цікавість
- Мудрість
- Новизна

- Зобов'язання
- Досвід
- Осмислення
- Відкриття
- Пізнання
- Призначення
- Прозорість
- Простота
- Розвиток
- Упокорювання
- Зміст
- Творення
- Співпраця
- Співчуття
- Щастя
- Творчість
- Терпимість
- Тиша
- Толерантність
- Умиротворення
- Філософія
- Церква
- Охайність
- Етичність

Цінності відносин. Любов

- Альтруїзм
- Баланс
- Благодійність
- Близькість
- Вірність

- Дарування
- Доброта
- Довіра
- Дружба
- Грайливість
- Інтуїтивність
- Щирість
- Мистецтво
- Краса
- Надія
- Віддача
- Відвертість
- Відвертість
- Підтримка
- Відданість
- Прийняття
- Радість
- Свобода
- Спонтанність
- Пристрасть
- Упевненість у собі
- Чуттєвість

Моральні цінності

- Пильність
- Безпека
- Безстрашність
- Ввічливість
- Великодушність
- Виразність
- Геніальність

- Дисципліна
- Доблесть
- Гідність
- Зрілість
- Витонченість
- Контроль
- Оптимізм
- Організованість
- Обережність
- Відвага
- Відповідальність
- Рішучість
- Самостійність
- Лютість
- Стриманість
- Сила духу
- Сміливість
- Спокій
- Талант
- Ретельний
- Переконаність
- Упевненість
- Помірність
- Цільність
- Епатаж

Радість. Задоволення. Відпочинок

- Арт
- Натхнення
- Веселощі
- Захват

- Дозвілля
- Бажання
- Життєрадісність
- Гра
- Насолода
- Розвага
- Сюрприз
- Здивування
- Фан
- Хобі
- Мистецтво
- Витівка
- Емоція
- Естетичність
- Гумор

Здоров'я

- Активність
- Внутрішній вогонь
- Витривалість
- Драйв
- Природність
- Інтенсивність
- Спритність
- Натуральність
- Рухливість
- Потенціал
- Природність
- Продуктивність
- Процвітання
- Сила

- Сила духу
- Стрибок
- Швидкість
- Суперництво
- Спорт
- Прискорення
- Доглянутість
- Фітнес
- Фундаментальність
- Енергійність

Сімейні цінності

- Рідні
- Взаєморозуміння
- Держава
- Діти
- Піклування
- Команда
- Сплікування
- Самотність
- Розуміння
- Бабусі та діди
- Приналежність
- Прощення
- Рідня
- Народження
- Товариство
- Середовище
- Подружжя
- Традиція

Моральні цінності

- Шляхетність
- Світ
- Ґрунтовність
- Поступовість
- Правда
- Правило
- Принциповість
- Рівність
- Справедливість
- Стійкість
- Традиційність
- Повага
- Чесність
- Честь
- Екологічність

Джерело: <https://goal-life.com/uk/cinnosti-zhittya>

Анкета «Хто впливає на вашу громадську позицію»

Шановні студенти пропонуємо Вам визначитись, хто найбільше впливає на вашу громадську позицію. Вам пропонуються твердження, проранжуйте від 1- до 10 по пріоритету впливу, де 1-впливає найбільше.

Можете вказати інші об'єкти впливу

Об'єкти впливу	Ранг впливу
родина	
телебачення	
традиції університету	
участь у громадських організаціях	
друзі	
викладачі	
соціальні мережі	
вулиця	
На мене не можливо вплинути	
Я аполітичний	
Інше _____	

Шановні студенти!

В аспекті формування громадянської компетентності важливо долучатися до громадської діяльності як в закладі освіти, так і поза його межами. Просимо надати відповіді щодо вашої участі в громадському житті.

Чи задіяні ви до громадської діяльності?

Так

Ні

Чи маєте ВИ намір вступити в якусь організацію?

Так

Ні

Чи позитивно ви ставитесь до участі в громадських організаціях?

Так

Ні

Вкажіть організації в яких ви берете участь?

Відмітьте до якої громадської діяльності ви залучались:

спортивна діяльність

участь у виховних заходах університету

волонтерська діяльність

студентські наукові гуртки

студентське самоврядування

студентські добровільні загони

профорієнтаційні заходи

на релігійні об'єднання

ніде

